

Obrada toponima u hrvatskim leksikografskim izdanjima

Ivana Crljenko

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: Geografska imena, kao predmet interdisciplinarnih istraživanja, proučavaju se ponajprije s jezičnoga, a u posljednje vrijeme i s geografskoga, povijesnoga, arheološkoga, etnološkoga, kartografskoga, leksikografskoga i ponajmanje geodetskoga aspekta. Svrha ovoga istraživanja jest odrediti odnos između triju znanosti (znanstvenih disciplina) – toponomastike, geografije i leksikografije – u obradi toponima zastupljenih u leksikografskim djelima. U radu se ispituje tretman toponima i način obrade u leksikografskim izdanjima (rječnicima, leksikonima, enciklopedijama i atlasima) analizom: a) zastupljenosti toponima unutar analiziranoga djela, b) zastupljenosti i strukture jezične obrade toponima u odabranim toponomastičkim natuknicama jednojezičnih rječnika, c) zastupljenosti i strukture geografskih sadržaja kod odabranih toponimskih natuknica u leksikonima, enciklopedijama i atlasima Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža. Primjerima je potvrđena činjenica da je jezična obrada malobrojnih toponima iscrpnija u jednojezičnim rječnicima nego u ostalim leksikografskim izdanjima, a geografska je obrada u rječnicima veoma sažeta. Zaključeno je da je zastupljenost toponima (osobito u *Atlasu svijeta*) i geografskih sadržaja u općem tipu zavodskih edicija zadovoljavajuća. Potvrdila se pretpostavka da je geografska obrada toponimskih natuknica, koje predstavljaju složene prostorne strukture, poput naselja, regija i država, u enciklopedijama, leksikonima i atlasima dostatno zastupljena, ali su geografski sadržaji strukturirani prema klasičnom nabrjalačkom, danas neprimjerenom principu. Razlozi tomu leže podjednako u slabostima hrvatske geografije i leksikografije.

Ključne riječi: *toponimi; geografska imena; toponomastika; geografija; leksikografija; članak; natuknica*

Uvod

Kao jezikoslovna disciplina koja se dijakronijski i/ili sinkronijski bavi proučavanjem pojedinačnih ili grupnih geografskih imena, odnosno toponimijom (ukupnošću toponima) nekoga područja ili jezika, toponomastika treba njegovati interdisciplinarni pristup, što ona doista i čini. Predmet njezina proučavanja (geografska imena ili toponimi) glavni je objekt istraživanja jezikoslovaca toponomastičara. O tome svjedoči podatak da su prva sustavna hrvatska (i europska) toponomastička istraživanja, započeta još u prvoj polovici XX. st., nastajala upravo unutar jezikoslovlja. U novije vrijeme u hrvatska toponomastička istraživanja sve se češće uključuju

istraživači iz drugih znanstvenih disciplina (geografi, kartografi, geodeti, povjesničari, arheolozi, etnolozi, leksikografi, pa i povjesničari umjetnosti i književnici) kojima je toponomastika korisna pomoćna znanstvena disciplina (Brozović Rončević 2010: 37). Ti znanstvenici geografska imena istražuju s aspekta vlastite znanosti, njezinih znatno drukčijih metoda i tehnika istraživanja, pa ni ciljevi i rezultati, ali ni stupanj zainteresiranosti za geografska imena, ne mogu biti jednaki onima iz jezikoslovlja – oni uvelike ovise o znatnim ograničenjima metodološkoga instrumentarija, usredotočenoga na druge predmete istraživanja, a ne primarno na geografska imena (u geografiji primjerice na prostor, odnose, strukture i procese unutar njega), kao i o potrebama određenoga nejezičnoga istraživanja. Takvo jedno istraživanje toponima, rezultate kojega ćemo predstaviti u ovome radu, provedeno je unutar leksikografije.

Osim u rječnicima općega tipa, toponimi su zastupljena kategorija riječi u svim vrstama leksikografskih djela (enciklopedijama, leksikonima te u atlasima). Kada i jesu dio sadržaja etimoloških, enciklopedijskih i drugih specijaliziranih jednojezičnih rječnika (osim geografskih), jezična obrada toponima u toponomastičkim člancima¹ stavljena je u prvi plan, što znači da je geografski opis imenovanoga objekta veoma sažet. U ostalim leksikografskim izdanjima toponimima se služimo da bismo imenom označili određeni geografski objekt (državu, regiju, planinu, rijeku, grad, selo), koji želimo leksikografski opisati. Upravo stoga što je naglasak u takvoj leksikonsko-enciklopedijskoj obradi pojma stavljen na geografski objekt (tj. na njegova glavna obilježja), a ne na toponim, geografsko je ime shvaćeno kao riječ koju nije potrebno detaljnije jezično obrađivati. Ne iznenađuje zato činjenica da leksikografska obrada toponima u toponimskim člancima u atlasima, enciklopedijama i leksikonima općega tipa podrazumijeva zajednički rad ponajprije geografa, a potom i povjesničara, povjesničara umjetnosti i drugih stručnjaka (osobito kod velikih makropedijskih članaka o državama, kontinentima, velikim i važnijim gradovima, regijama), dok jezikoslovci imaju savjetodavnu ulogu.

Potvrđuje se stajalište da se toponimi mogu i moraju proučavati s više aspekata, odnosno iz vizura više znanosti (znanstvenih disciplina). Svrha ovoga rada jest odrediti odnos između toponomastike, geografije i leksikografije u obradi toponima

¹ Premda pojam natuknica i članak nisu sinonimi (jer natuknica je zapravo glava, tj. naslov članka, a članak je cjelokupan tekst /prema Tafra, 2012: III/), ovdje ćemo ih rabiti kao sinonime zbog raširenoga shvaćanja tih dviju riječi kao semantički jednakih leksema. Tako pod toponomastičkim/toponimskim člankom ili natuknicom smatramo leksikografsku natuknicu (članak), koja u svojoj glavi (naslovu) ima geografsko ime (toponim). U radu razlikujemo još dva pojma: toponomastički članak i toponimski članak. Pod pojmom toponomastički članak podrazumijevamo rječničku natuknicu, kojoj je glavni sadržaj jezična, odnosno toponomastička obrada toponima u njegovu naslovu. Toponimski članak (natuknica) jest leksikonski, enciklopedijski, atlasni članak koji ne nudi punu toponomastičku obradu naslovnoga toponima (ili ju uopće ne nudi), nego je svrha članka nejezična obrada imenovanoga geografskoga objekta.

zastupljenih u leksikografskim djelima, odnosno detektirati status i pristup, tj. način obrade, toponima i opisanih geografskih sadržaja koje imenuju u raznovrsnim leksikografskim djelima kroz njihove omjere zastupljenosti i strukturu. Istraživanje ide u dva smjera: a) prema toponimima u naslovima toponomastičkih članaka i b) prema geografskim sadržajima u toponimskim natuknicama. U početku analitičkoga dijela rada cilj (1) je ispitati način obrade toponima u jednojezičnim rječnicima. U drugom dijelu rada, u kojem će se analizirati enciklopedije, leksikoni i atlasi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, cilj (2) je odrediti udio geografskih sadržaja u obradi toponimske natuknice u odnosu na druge sadržaje (jezične ako postoje, te iz povijesti, povijesti umjetnosti) i strukturu geografskoga dijela natuknice.

Navedeni će se ciljevi nastojati ostvariti analizom: a) zastupljenosti toponima unutar analiziranoga djela, b) zastupljenosti i strukture jezične obrade toponima u odabranim toponomastičkim natuknicama i c) zastupljenosti i strukture geografskih sadržaja u odabranim toponimskim člancima. Premda su toponimi rijetko zastupljeni u jednojezičnim rječnicima, a zbog prirode rječnika naglasak se stavlja na njihovu jezičnu obradu, radi boljšega uvida u status toponima u cjelokupnoj hrvatskoj leksikografiji (u svim vrstama leksikografskih djela), analiza će obuhvatiti jednojezične rječnike. Ipak, da bismo testirali pretpostavku rada (odnosno da je geografska obrada toponimskih natuknica koje predstavljaju složene prostorne strukture, poput naselja, regija, država, u enciklopedijama, leksikonima i atlasima dostatno zastupljena, ali su geografski sadržaji neprimjereno strukturirani), u analizi geografske obrade toponima i s njim povezanih geografskih sadržaja naglasak ćemo staviti na enciklopedijska, leksikonska i atlasna izdanja, upravo zbog velike zastupljenosti toponima u tim izdanjima. Glavna je metoda analiza teksta s pomoću karakterističnih primjera.

1. Ključni aspekti istraživanja toponima

Geografska imena mogu se proučavati s jezičnoga, geografskoga, povijesnoga, arheološkoga, etnološkoga, kartografskoga, leksikografskoga i djelomično geodetskoga aspekta. Budući da su toponimi dio jezika, a toponomastika znanstvena disciplina unutar jezikoslovlja, odnosno onomastike, geografskim imenima najdulje, najdosljednije i najsustavnije bave se jezikoslovci. U dugogodišnjoj tradiciji sustavnih jezikoslovnih istraživanja geografskih imena, koja su započela s »ocem hrvatske (top)onomastike«, Petrom Skokom (Skračić 2011: 28), još početkom XX. stoljeća, preko doajena toponomastike Blaža Jurišića, Petra Šimunovića, Valentina Putaneca, Vladimira Skračića, pa do suvremenih (top)onomastičara Nade Vajs, Dunje Brozović Rončević, Anđele Frančić, Ankice Čilaš Šimpraga i drugih, jezična pitanja vezana uz (top)onime pronašla su put do formiranja (top)onomastike kao znanstvene discipline, utemeljenja časopisa (*Onomastica Jugoslavica* od 1969., *Folia onomastica Croatica* od 1992), istraživačkih odjela i centara (*Centar za jadranska onomastička istraživanja*),

provođenja (top)onomastičkih projekata i uspostavljanja fakultetskih kolegija.² Toponomastička istraživanja analiziraju i tumače jezična obilježja toponima (grafijska, morfološka, fonološka, etimološka, semantička, dijalektološka), klasificiraju ih (prema semantičkim obilježjima), ubiciraju, tj. smještaju u prostor i analiziraju njihov razmještaj. Upravo zbog dugogodišnjih toponomastičkih istraživanja, njihova priznata statusa unutar hrvatske znanstvene zajednice, u ovom kratkom pregledu dosadašnjih hrvatskih istraživanja geografskih imena veću ćemo pažnju posvetiti manje poznatim istraživačkim interesima, radovima i autorima iz drugih područja.

Prema predmetu proučavanja geografi su zainteresirani za prostor, prostorne odnose i strukture, odnosno za obilježja prostora, geografskih objekata, pojava i procesa u njemu, te manje za toponime koji ih imenuju. No geografska su imena iznimno raširena u svakodnevnom diskursu geografa. Osnovno su sredstvo u geografskoj komunikaciji pa ih uvjetno možemo smatrati dijelom geografskoga stručnoga nazivlja, odnosno neophodnom geografskom nomenklaturom u tumačenju prostora. Njima se, uz toponomastičare, geografi zasigurno služe više nego bilo koji drugi znanstvenici i stručnjaci. Prema Skračiću (2011: 65) toponomastika i geografija u najtješnjoj su vezi, o čemu govori podatak da je »među svim toponimima jednog šireg areala najveći broj onih koji se odnose na zemljopisne konfiguracije i toponomizirane metafore«, odnosno da motivi za imenovanjem nekoga geografskoga objekta u najvećem broju slučajeva dolaze iz sfere neposrednoga (geografskoga) okružja, pa iz apelativa (leksema s općim značenjem, primjerice, draga, bunar ili lokva) procesom toponimizacije nastaju toponimi Draga, Bunar, Lokva, a postoji i obrnut proces apelativizacije.

Iznenaduje stoga marginalan interes hrvatskih geografa za teorijska i aplikativna znanstvena istraživanja geografskih imena. Ako takav interes i postoji, svodi se na težnju za rješavanjem problema pisanja izvornih i udomaćenih geografskih imena (što se u obliku uputa o pisanju preuzima iz jezičnih pravopisa, priručnika ili odluka savjetodavnih tijela; Ratković 1929), neujednačenoga pisanja i kriterija uporabe egzonima (Crljenko 2008), a tek sporadično za dubinskim sondiranjem i analizom geografski motivirane toponimije nekoga kraja (od onih koji se semantički vežu uz prirodnogeografska obilježja terena, do onih motiviranih ljudskim utjecajem u prostoru; npr. o toponimiji dijela Splitske zagore u radu Mate Matasa /2001/; o toponimiji zadarskih otoka s naglašenijim kartografskim pristupom u više radova Josipa Faričića /2006., 2007., 2011.a/ te u suautorstvu, s D. Magašom /2007., 2009/), zatim za otkrivanjem uzroka i posljedica imenovanja ili preimenovanja geografskih imena (Šenoa 1949–50; Kalmeta 1971), odnosom prostorne percepcije toponima i njegove

² Budući da bi pregled svega što se dosad u hrvatskoj toponomastici napravilo na ovom mjestu bio nemoguć i nepotreban, spomenut ćemo da se pod naslovom *Tekuća onomastička bibliografija* u časopisu *Folia onomastica Croatica*, između ostalog, donosi godišnji pregled objavljenih radova iz područja toponomastike.

prezentacije na starim kartama (na primjeru Morlakije u radu Borne Fürst-Bjeliš /1999–2000/) ili u stranim leksikografskim djelima (na primjeru Dalmacije u radu Lene Mirošević i Josipa Faričića /2011/). Rezultat maćehinskoga odnosa geografa prema geografskim imenima jest nepostojanje znanstveno utemeljene i potvrđene metodologije proučavanja toponima s geografskoga aspekta te stoga i nedovoljan broj analitičkih radova o toponimima, te stanje u kojem je toponomastička problematika tek parcijalno zastupljena unutar nekih kolegija na hrvatskim geografskim studijima, čime joj se ne priznaje status dovoljno važne ili dovoljno »geografske« teme.

Bez obzira na navedene poteškoće u vrednovanju toponomastičkih istraživanja, manji broj geografa svojim se znanstvenim interesima dotaknuo problematike toponima. Osim navedenih radova o toponimiji, treba istaknuti rad Radovana Pavića *Geografski aspekti toponimije* (1980), koji je do danas ostao jedan od najutjecajnijih radova o odnosu toponimije i geografije. Autor prilazi ideji geografskoga proučavanja toponima s pozicije važnosti takvih istraživanja za »praćenje promjena pejzažne slike, funkcija i značenja nekog prostora«, osobito u historijskogeografskim analizama (Pavić, 1980: 121). Toponomastiku (premda ju izjednačava s toponimijom; 123), jednako kao i toponime, dijeli na lingvističku i semantičku ili geografsku, ovisno o tome koji je osnovni predmet (aspekt) interesa analize toponima. Lingvističkom toponomastikom smatra dio obrade toponima koji se usredotočuje na jezičnu obradu toponima (morfološku, etimološku, gramatičku), dok se semantička (geografska) bavi geografskom obradom sadržaja toponima. U okviru potonje razlikuje više vrta toponima, ovisno o motivima za imenovanje (lokacijski, predjelni, klimatski toponimi, hidronimi, zoonimi, etnonimi, ekonomski, memorijalni toponimi i sl.; 131–132).

S teorijskoga aspekta zanimljiv je i rad Josipa Faričića *Neki geografski aspekti proučavanja toponima* (2011.b), koji se djelomično nastavlja na prethodni Pavićev rad te iznosi neke od brojnih mogućih tema koje proizlaze iz geografskoga pristupa proučavanju toponima. Brojnim primjerima upućuje na neraskidiv odnos između geografskoga realiteta i toponima. Prema Faričiću (2011.b: 52) geografi mogu proučavati toponime s različitih, a opet povezanih aspekata: historijskogeografskoga, regionalnogeografskoga, kulturnogeografskoga, demogeografskoga i kartografskoga. Ti se geografski aspekti uvelike razlikuju od jezikoslovnih. Za potrebe historijskogeografskoga ili kulturnogeografskoga istraživanja neće biti potrebno posezanje za dubinskom lingvističkom obradom toponima kakvu nude jezikoslovni rječnici, priručnici ili pojedinačna lingvistička istraživanja (morfologija, grafija, semantika, fonologija, tvorba riječi), nego će se geograf zadovoljiti razinom obrade toponima koja mu omogućava da uoči prostornu povezanost između toponimskoga lika (izraza) s njegovim referentom (sadržajem, geografskim objektom), odnosno da iz toponima iščita promjene u političkom i gospodarskom značenju nekoga područja, u funkcijama i naseljenosti, značenju i lokacijama pojedinih naselja, pejzažu i prirodnomeografskim obi-

lježjima imenovanoga terena, migracijama stanovništva, prostornim procesima poput depopulacije, deagrarizacije, urbanizacije i globalizacije, te obilježja i promjene u nacionalnoj, etničkoj, jezičnoj i vjerskoj strukturi stanovništva, u socijalnim odnosima i vanjskim političkim utjecajima, ali i da dekodira tragove nestalih jezika, naroda, kultura i tipova pejzaža, tradicionalnoga načina iskorištavanja zemljišta (Pavić 1980: 121; Matas 2001: 122; Faričić 2011.b: 52). Ta se povezanost dobiva upravo otkrivanjem i razumijevanjem ispravne etimologije i semantike toponima, kao i njihovom preciznom ubikacijom u prostoru.

Toponimi se, kako je već naglašeno, proučavaju i s aspekta drugih znanosti.³ Geodete vrlo malo, ako uopće, zanimaju značenja i tumačenja toponima, odnosno njihov sadržaj. Usredotočuju na precizno pozicioniranje toponima u prostoru, odnosno na geografskim kartama, s pripadajućim geografskim koordinatama, i njihov odnos prema geografskom objektu (referentu) koji označuju (Brozović Rončević 2010: 41). Više se bave tehničkim aspektom izrade i izgleda karte nego izučavanjem sadržaja toponima.

U kartografskom smislu toponimi su jedni od osnovnih elemenata geografskih i povijesnih karata, no često se kod kartografa interes za toponime svodi na tretman koji imaju kod geodeta. Nikola Radošević u *Kartografiji* (1974: 88–107) na detaljan način tumači pitanja vezana uz geografska imena, ističući činjenicu da toponimi na kartama moraju ispunjavati praktične zahtjeve: svrsishodnost, vjernost, jasnoću i lakoću čitanja, ekonomičnost u zauzimanju prostora, lijep izgled, suvremen font slova, izražajnost i pogodnost za reprodukciju, kao i brojnost, pravopisna pravila, način pisanja izvornih i udomaćenih imena. Paško Lovrić u *Općoj kartografiji* (1988: 24–25) o toponimima govori sažetije, naglašavajući pritom praktičan aspekt, tj. način pisanja toponima na kartama (od pisma do pravila o pisanju udomaćenih imena). Branko Borčić (1975) ističe primjenjivost kartografije te smatra da su toponimi predmet teorijskih istraživanja iz jezikoslovlja, geografije i povijesti, a na aplikativnoj se razini njima bave kartografi. Veći interes za sadržaj i značenje toponima pokazuju kartografi specijalizirani u području povijesne kartografije, poput Mirka Markovića, Mirele Slukan Altić, Mithada Kozličića, Josipa Faričića i dr. (više u Faričić 2011.b: 54).

Toponimi služe i kao pomoćni tragovi u povijesnim, arheološkim, topografskim i etnološkim istraživanjima, a toponomastika je vrlo često njihova »znanost pomoćnica« (Skračić, 2011: 59, 62). Povjesničarima i arheolozima (Amos Rube Filipi, Vladislav Cvitanović, Slobodan Čače, Šime Batović, Emil Hilje i dr.; više u Faričić

³ Više o dosadašnjim istraživanjima toponima prema aspektima pojedinih znanosti, uz navođenje najvažnijih istraživača i njihovih djela (posebno u popisu literature), može se pronaći u iscrpnom pregledu Josipa Faričića (2011.b: 53–55, 63–66). Ovdje će se stoga navoditi samo neki autori i njihova djela.

2011.b: 54) zanimljiva je razvojna dimenzija toponima, tj. jezične promjene u pojedinim epohama, koje se mogu pratiti kroz povijesne izvore (ugovore, listine, stare katastarske premjere, povijesne karte), ali i širi prostorno-vremenski kontekst nastajanja i promjena toponima. Stoga se u pojedinim slučajevima nastojala protumačiti etimologija drevnih toponima na temelju njihove korelacije s materijalnim ostacima i pisanim svjedočanstvima ranije kulture (Faričić 2011.b: 54). Etnolozi toponime upotrebljavaju kao sredstvo u etnološkim istraživanjima nekoga (uglavnom ruralnoga) područja prilikom odgonetavanja tragova materijalne i duhovne kulture pojedinih naroda, njihovih života i običaja. Stoga su im zanimljivi toponimi koji upućuju na prisutnost čovjeka i kulture u prostoru.

U obliku samostalnih toponimskih članaka ili unutar tekstualnoga, kartografskoga i grafičkoga sadržaja brojnih leksikonskih, enciklopedijskih, atlasnih i u manjoj mjeri rječničkih natuknica toponimi su neizostavni dijelovi leksikografskih izdanja. Prema Skračiću (2011: 47) (top)onomastička je građa specifična leksikografska građa, a najpotpuniji toponomastički inventari jednoga jezika dani su upravo u enciklopedijama (2011: 57). Odnosom toponima i leksikografije bave se uglavnom jezikoslovci (Valentin Putanec, August Kovačec, Nada Vajs, Andela Frančić, Dunja Brozović Rončević) i poneki geograf (Mladen Klemenčić). Jezikoslovcima su u fokusu interesa ponajprije jezikoslovna načela obrade toponomastičke građe, i to u hrvatskim jednojezičnim i enciklopedijskim rječnicima (u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* time se bavila Dunja Brozović Rončević, 2001, 2002).⁴ Geografi Mladen Klemenčić i Borna Nikolić (Fürst-Bjeliš) bavili su se 1980-ih problemom položaja geografije unutar leksikografije (posebice u enciklopedijama i atlasima), koji su iščitali iz udjela geografskih sadržaja (redaka) u leksikografskim djelima, te se kritički osvrnuli na hrvatske geografe zbog njihova nezainteresiranoga odnosa spram proučavanja toponima (»Čini nam se da je leksikografija ovdje ispred poticaja koji nam stižu iz geografije«; Klemenčić, Nikolić 1987: 66), što se u konačnici reflektira na poteškoće u izradi leksikografskih djela. Analizom obrade toponima u leksikografskim djelima u sljedećem poglavlju ispitat ćemo kakav je odnos između geografije, leksikografije i toponomastike danas.

2. Obrada toponima u leksikografskim djelima

U analitičkom dijelu rada usredotočit ćemo se na obradu toponima u rječnicima, enciklopedijama, leksikonima i atlasima ispitujući pritom tri obilježja:

a) zastupljenost toponima unutar analiziranoga djela (koliko ih ima u odnosu na druge riječi i pojmove),

⁴ Nakon što se 1997. u HAZU održao skup *Otvorena pitanja hrvatske leksikografije*, na kojem se problematizirao jezični aspekt obrade leksikografskih (zapravo rječničkih) natuknica, u jednom broju časopisa *Filologija* (30–31) iz 1998. objavljeni su referati s toga skupa.

b) zastupljenost i struktura jezične obrade toponima u odabranim toponomastičkim natuknicama (izgovor, gramatički opis, etimologija, značenje, odabrani oblik),

c) zastupljenost i struktura geografskih sadržaja u odabranim toponimskim člancima (udio geografskih sadržaja u ukupnom sadržaju natuknice, relevantni geografski sadržaji).

2. 1. Obrada toponima u jednojezičnim rječnicima

Toponomastička je građa u rječnicima hrvatskoga jezika, rječnicima stranih riječi i etimološkim rječnicima razmjerno rijetka u odnosu na ostale vrste riječi i pojmove. Naime već se letimičnim pogledom na rječničku građu, popisanu u četiri sveska *Etimologijskoga rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka (1971–74), u *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića (1987), *Hrvatskom etimološkom rječniku* Alemka Gluhaka (1993), *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (2000) i *Rječniku hrvatskoga jezika* Jure Šonje (2000), te njihovom usporedbom, dolazi do zaključka da su toponimi u svima slabo zastupljeni. Razlog tomu je što se »imena ni u kojemu slučaju ne smatraju obvezatnom sastavnicom ni jednojezičnih ni etimoloških rječnika« (Brozović Rončević, 2002: 43). Međutim i među rječnicima razlike su vidljive.

Tako se u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* toponimi javljaju samo iznimno, a češće se od njih (premda također ne odveć često u usporedbi s drugim riječima) pojavljuju vrlo vrijedni ktetici i etnici. Kao naslov natuknice može se pronaći toponim *Grčka*, s kratkim (geografskim) objašnjenjem, i pridjev *grčki*, sa znatno duljim objašnjenjem, ali se ne može pronaći toponim *Danska*, iako se pridjev *danski* navodi. Možemo pronaći i *Slovenac*, *Slovenija* i *slovenski*, *Mađar* i *mađarski*, *Finac* i *finski*, *Alpe* i *alpski*, ali ne i *Madarska*, *Finska* ili *Dunav*. Razlog tomu jest autorova odluka da se u rječnik uvrste imena mjesta, stanovnika ili izvedenih riječi (koje postaju dio jezika) prema komunikacijskoj i unutarjezičnoj potrebi, odnosno prema tome javljaju li se neki morfonološki ili tvorbeni problemi. Mogu se pronaći imena stanovnika naseljenih mjesta, od njih izvedenih pridjeva i priloga od tih pridjeva (str. 1419). Klaićev *Rječnik stranih riječi* ima manje selektivan pristup prema toponimima; čini se da su glavni kriteriji uvrštavanja toponima njegova »važnost«, upotrebljivost i možebitna problematičnost u pisanju. To znači da je u njemu obrađeno više toponima (većina imena država, imena kontinenata, značajnijih regija, planina, rijeka, naselja i sl.), pa ćemo tako pronaći *Dansku* (ali ne *Grčku*), *Greenwich*, *Hirošimu*, *Madrid*, *Alpe*, *Korziku*, *Dardanele* i dr. Kod svih je toponima geografska »definicija« vrlo kratka. Jezična obrada uobičajena je za rječnike. Kada je nositelj grozda (»porodice riječi«, str. VI) toponim, unutar grozda navedeni su i pridjevski oblici, etnici i druge izvedenice.

Specijalizirani etimološki rječnici osobito rijetko obrađuju toponime, a njihov odabir nije pojašnjen u predgovorima pa ostaje nejasan. Prema Brozović Rončević (2001: 174), u Skokovu *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* »u odabiru i prezentaciji onomastičke građe nema gotovo nikakva sustava«, a rječnik je »dobrim dijelom sastavljen prema osobnim interesima autora«; kao glavni nedostaci izdvojeni su dakle: »nepreglednost, nesistematičnost u odabiru i obradbi rječničkih natuknica« (Brozović Rončević 2002: 44), što, uzevši u obzir uvjete u kojima je rječnik stvaran, umanjuje, ali ne negira njegovu vrijednost (2001: 174). Tako u njemu možemo pronaći sljedeće toponime kao nositelje natuknica: *Anatolija, Amerika, Balkan, Bavarska, Beč, Bedija, Bibinje, Biševo* i dr., a mnogi se nalaze i unutar tvorbenih gnijezda. U Gluhakovu *Hrvatskom etimološkom rječniku* toponimi su još rjeđi (npr. *Afrika, Amerika, Azija, Evropa* i dr.), ali »sadrže podosta nejezikoslovnih podataka, i to ih čini zanimljivima i za širi čitateljski krug« (Brozović Rončević 1994: 153), a odabir je subjektivan. Toponimi se najprije kratko geografski definiraju (premda ne uvijek), nakon čega slijedi opširniji opis njihove etimologije, odnosno podrijetla. Skokov rječnik unutar grozda donosi i etnike i ktetike.

Toponimi su zastupljeniji u *Rječniku hrvatskoga jezika* glavnoga urednika Jure Šonje (2000) i *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2002) grupe autora, pa ćemo napraviti detaljniju analizu zastupljenosti i načina obrade toponima upravo u njima. Obrazlažući zastupljenost geografskih imena u *Rječniku hrvatskoga jezika*, u njegovu uvodnom dijelu glavni urednik ističe da se »...od zemljopisnih (imena, op. a.) uvrštavaju (se) imena država i njihovih glavnih gradova, neka poznatija imena stranih zemalja, imena općina u Hrvatskoj, naseljenih otoka, većih rijeka, planina, polja, zatim hrvatskih općina u BIH, Vojvodini, Gradišću, Mađarskoj i neka imena u prekomorskim državama u kojima postoji veća hrvatska naseobina, te ona imena koja su bliska hrvatskoj kulturi«. Kao posebne natuknice popisuju se i neki etnici i ktetici (npr. Banjalučanin /Banjalučanka/, banjalučkī; Rímljanin /Rímljanka/, rímskī; Novozelāndanin /Novozelāndanka/, novozelāndski). Kod odabira samostalnih članaka primjenjuju se isključivo jezična načela, a ne geografska. Imena država koja se sastoje od nekoga općega pojma možemo pronaći u tekstu članka toga općega pojma, a ne kao samostalne natuknice: toponim *Obala Bjelokosti* nalazi se u tekstu članka *obala*; toponim *Dominikanska Republika* dio je članka *dominikanski*; toponim *Ekvatorska Gvineja* nalazi se unutar članka *ekvatorski*; toponim *Sveta Lucija*, poput drugih država koje u imenu imaju pojam »sveti«, stavljen je pod natuknicu *sveti*. Pretpostavljamo da geograf ne bi napravio takav odabir, nego bi ime svake države stavio kao zasebnu natuknicu.

Toponimi se, kao i ostale riječi, pišu s naglascima (npr. Kríževci, Pàragvāj, Špànjòlska, Ÿnije). Uz njih je gramatička odrednica roda (*m, ž, s*). Ako se radi o udomaćenim toponimima (egzonimima) kod kojih izgovor može biti nejasan hrvatskom govorniku, u zagradi se bilježi izgovor (npr. Bandar Seri Begawan /ban'dar səri'

bəgaʻwan/, Libreville /librəviʻl/). Kod egzonima rjeđe se zapisuje i izvorni ili neki drugi oblik u zagradi (npr. Àljaska /Alaska/, Burgundija /Bourgogne/, Kòpenhāgen /Kobenhavn/) te etimološka odrednica (npr. /ar/ kod Sāhare). Često se i kod endonima i kod egzonima te kod etnika i ktetika bilježi genitiv u uglatoj zagradi (npr. [G *Banáta*], [G *Málija*], [G *Paríza*], [G *ʃapánca*]). Ako postoji isti toponim za dva geografska objekta (npr. Nōvigrād, Ōlib, Pâg) različitim brojevima i opisom objekata označava se njihov različit identitet.

Slijedi stručna odrednica *geog* (ili/i *pov*, *his*), nakon koje je geografski sažet opis geografskoga objekta koji se imenuje dotičnim toponimom (npr. pustinja u sjevernoj Africi, najveća na svijetu; glavni grad Francuske; država u jugoistočnoj Europi). Taj se geografski sadržaj svodi na definiranje osnovne kategorije geografskoga objekta (grad, država, regija, rijeka i sl.) te općenito određivanje smještaja geografskoga objekta u prostoru.

Uobičajena natuknica koja obrađuje toponime izgleda ovako:

Nōvskā ž *geog* gradić u Posavini

Ārmēnija ž *geog* država u Zakavkazju u zapadnoj Aziji

Opsežan *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002) bilježi »oko 47 000 vlastitih hrvatskih imena, prezimena i toponima o njihovoj rasprostranjenosti i približno 18 000 objašnjenih imena iz mitologije, povijesti, opće kulture i zemljopisa« (str. VI). Popisana su i obrađena sva imena hrvatskih naselja s više od 500 st. (1991). Iznimno su popisana i imena manjih gradića (ako su iz povijesnih ili kulturnih razloga važna). Ne navode se svi hrvatski toponimi (kojih je više od 50 000), nego samo »motivacijski zanimljivi likovi koji se tvorbom vezuju uz apelative i imena koji se u *Rječniku* obrađuju« (str. XX). Obrađuju se i imena svjetskih gradova s više od 1 000 000 stanovnika, ali i povijesno i kulturno važniji »manji europski gradovi, imena većih europskih i svjetskih rijeka, imena država i pokrajina« te uzvisina (str. XX). Toponimi su obrađeni ili kao zasebne natuknice (tzv. toponomastičke natuknice, op. a.) ili unutar definicije leksema od kojega su izvedeni (Brozović Rončević 2002: 50).

Kao i u drugim rječnicima (premda ovdje detaljnije), »ukupnost informacija o riječima organizirana je u dvije dimenzije: a) jezičnu dimenziju, koja obuhvaća dvije osi: os oblika (izraza) i os značenja (sadržaja) te b) izvanjezično područje, koje obuhvaća tri osi: vremensku (povijesnu), prostornu (zemljopisnu) i društvenu« (str. IX). U okviru grozdova, nositelji kojih su dotični toponimi, uz većinu geografskih imena navode se i etnici (ponekad i više njih ako se službeni etnik razlikuje od lokalnoga; npr. Afrikānka, Bāčvānka, Pōljāk, Kamerúnac) te ktetici (npr. bāčkī, āfričkī, pōljskī); svi se oblici pišu s naglascima. Ako nije posve jasan, bilježi se i izgovor (npr. Lourdes /izg. Lūrd/, Versailles /izg. Versāj/, Venezuela /izg. Venecuēla/). Gramatički opis obuhvaća određivanje roda (*m*, *ž*, *sr*), ponekad i oblik u genitivu (npr. Lōndōn /G

Londóna/ Pàrīz /G Parīza/, Sísak /G Síska/) te rjeđe i izvorni ili neki drugi oblik imena (npr. Pàrīz /fr. Paris/, Bāvarska /njem. Bayern/, Azerbàjdžan /Azerbèjdžan/, Bocvànà /Botswana/). Ponekad se donose i etimološki podatci. Ako postoji više geografskih objekata istoga imena, toponimi se ne pišu odvojeno kao izdvojene natuknice, nego se zapisuju unutar istoga grozda, odvojeno brojem (npr. Čěškā, Dóljani, Krk).

Budući da forma enciklopedijskoga rječnika objedinjuje i lingvistički i enciklopedijski pristup u obradi natuknica (str. VI), leksikografski opis geografskoga objekta nešto je opširniji od onoga rječničkoga, ali ipak vrlo sažet. Pojednostavljeno, ta se forma može opisati kao »sinteza rječnika i leksikona« (Brozović Rončević 2001: 173). Dakle sličan je leksikonskom opisu, cilj kojega je pružanje osnovne informacije o toponimu i geografskom objektu na temelju koje korisnik može nadograđivati svoje spoznaje posezanjem za drugim, opširnijim priručnicima, udžbenicima, enciklopedijama, atlasima, monografijama, vodičima i sl. Stoga kod toponima kao nositelja grozda, nakon stručne odrednice *geogr* (npr. kod imena država, teritorija, regija), slijede osnovni geografski podatci. Geografski se sadržaj uglavnom svodi na definiranje osnovne kategorije geografskoga objekta (grad, država, regija, rijeka i sl.), određivanje smještaja geografskoga objekta, navođenje osnovnih kvantitativnih podataka o dimenzijama (o broju stanovnika, duljini rijeke, površini otoka i sl.), definiranje političkoga statusa geografskoga objekta, apostrofiranje specifičnosti zbog kojih je toponim uvršten u *Rječnik* (npr. zemlja u kavkaskoj regiji; rijeka u Rusiji, najdulja u Europi; naselje pokraj Opatije). Nakon kratkoga geografskoga sadržaja, etnika i ktetika, nadovezuju se razni pojmovi (ravnopravne članice grozda s toponimom koji je nositelj grozda), koji su lingvistički i značenjski povezani s naslovnim toponimom, ne nužno geografskoga sadržaja. Tako su primjerice Novska i Armenija obrađene na sljedeći način:

Növskā ž grad u Slavoniji, 8053 stan. // **Nóvljanin** m (**Nóvljānka** ž) (N mn Nóvljani) stanovnik Novske

Ārmēnija ž *geogr.* država na Ź dijelu Zakavkazja, 29.800 km², 3.765.000 stan. (1989), glavni grad Erevan // **Arménac** m (**Ārmēnka** ž) (G -nca, N mn Arménci, G Ārmēnācā) **a.** stanovnik ili državljanin Armenije **b.** pripadnik Armenske kršćanske crkve; **ārmēnskī** prid. koji se odnosi na Armeniju i Armence Δ ~**a crkva** kršč. autokefalna pravoslavna crkva, osnovana o. 300; ~**i jezik** *lingv.* indoeuropski jezik kojim govore Armenci; ~**o pismo** sustav pisma što ga je 393. izradio biskup Mesrop Maštoc (361–440), na temelju perzijskog i bizantskog pisma

Potvrđeno je da se toponimi u rječnicima obrađuju ponajprije s jezične strane, što znači da toponomastički aspekt zauzima najvažnije mjesto u njihovoj obradi, pa ne iznenađuje činjenica da su urednici i većina suradnika takvih rječnika upravo lingvisti. Geografski opisi imenovanoga objekta u načelu su vrlo šturi, a o njima

brigu vode malobrojni suradnici geografi. Situacija je znatno drugačija u ostalim leksikografskim izdanjima, što je odraz nejezičnoga pristupa u obradi toponimskih natuknica. Naglasak je stavljen na geografski objekt, a ne na riječ koja ga imenuje, pa obrada natuknice podrazumijeva suradnju većega broja stručnjaka iz različitih područja (zapravo najmanje iz jezikoslovlja).

2. 2. Obrada toponimskih članaka u enciklopedijama i leksikonima

U enciklopedijama, leksikonima, specijaliziranim (geografskim) rječnicima i atlasima toponima je nebrojeno mnogo. Pojavljuju se u naslovima većih preglednih (makropedijskih) i manjih (mikropedijskih) toponimskih leksikonskih i enciklopedijskih natuknica, u tekstovima toponimskih i netoponimskih članaka (biografskih članaka, općih pojmova), kao i na brojnim općim i tematskim geografskim, povijesnim i drugim kartama te u tablicama i na ilustracijama. Stoga je način njihova pisanja pomno razrađen i definiran u predgovorima ili uvodnim poglavljima izdanja. Ipak, upravo zbog golemog broja toponima,⁵ razumljivo je da unutar istoga izdanja dolazi do nenamjernih odstupanja, nesustavnosti, neujednačenosti u njihovoj prezentaciji (u tekstu se rabi jedan oblik, a na karti drugi), što je obilježje svih pa i najboljih svjetskih enciklopedija i atlasa (Crljenko 2008: 100).

Za analizu jezične i geografske obrade toponima u enciklopedijama i leksikonima uzet ćemo primjere iz najnovijih izdanja *Hrvatske enciklopedije* (HE), *Proleksis enciklopedije* (PE) te *Hrvatskoga općega leksikona* (II. izdanje; HOL) te ih međusobno usporediti. U svima su za jezičnu leksikografsku obradu u načelu zaduženi jezikoslovci, dok su za geografske sadržaje dakako zaduženi geografi. Kod geografske obrade toponimskih članaka osobito će nas zanimati udio geografskih redaka u odnosu na one iz drugih struka (najčešće povijesti i povijesti umjetnosti).

Principi jezične obrade naslovnih geografskih imena u HE i HOL-u uglavnom se podudaraju (tablica 1.). Međutim, kao i u leksikografskoj obradi drugih sadržaja, tako je i prilikom jezične obrade toponima leksikonska forma nerijetko (ali ne uvijek) sažetija od enciklopedijske. Na prvi je pogled jasno da je jezična obrada naslovnih toponima u enciklopedijama i leksikonima jednostavnija od one u jednojezičnim rječnicima (nema naglasaka, genitiva odrednice roda, stručne odrednice i sl.), a ovisi ponajprije o tome je li za naslovni toponim odabran endonimski ili egzonomski oblik imena. Pisanje geografskih imena za geografske objekte smještene unutar hrvatskoga jezičnoga područja (endonimi) u svima trima izvorima jasno je određeno i dosljedno primjenjivano. Naslovni je toponim standardizirani oblik imena na hr-

⁵ Naprimjer u IV. i V. izdanju zavodskoga *Atlasa svijeta* kazalo imena broji približno 90 000 toponima.

vatskom jeziku (npr. *Hrvatska, Rab, Lošinj, Daruvar, Drava, Pakrac*), pa uz njega nema dodatnih jezičnih tumačenja (izgovor, etimologija, izvorni oblik i sl.).

Što se tiče pisanja geografskih imena smještenih izvan hrvatskoga govornoga područja, dva su načina bilježenja naslovnih toponima: u izvornom obliku i pohrvaćenom obliku. Ako se rabi udomaćeni oblik imena (egzonim) u HE i HOL-u, nakon hrvatskoga imena u naslovu slijedi njegovo izvorno ime (endonim), na izvornom jeziku i pismu, uz točan strani izgovor u podrobnoj fonetskoj transkripciji (ukoliko se izgovor razlikuje od hrvatskoga čitanja odgovarajućih slova). S drugih se pisama (ćirilica, grčko i arapsko pismo i dr.) donosi uobičajen hrvatski oblik, uz preciznu latiničnu transkripciju ili transliteraciju (ovisno o tradiciji prenošenja iz pojedinoga jezika u hrvatski) i fonetsku transkripciju (HE, str. VIII). PE ne donosi izgovor (tablica 1.).

Izvorni oblik toponima primjenjuje se kod nepohrvaćenih imena, koja su nam često i manje poznata, koja imenuju uglavnom prostorno udaljene geografske objekte, odnosno s kojima kroz povijest nismo ostvarili čvrste kulturne i povijesne veze. Za neke od njih postoji hrvatska inačica imena, pa se ona navodi u zagradi. Zbog lakšega sporazumijevanja, zabilježen je i izgovor.⁶

Tablica 1. Primjeri jezične obrade toponima u naslovima članaka

<i>Hrvatska enciklopedija</i>	<i>Hrvatski opći leksikon (II.)</i>	<i>Proleksis enciklopedija</i>
UDOMAĆENI HRVATSKI OBLICI		
Aleksandrija (arapski Al-Iskandarīyah, Al-Iskandarīya)	Aleksandrija (arap. Al-Iskandarīya)	Aleksandrija (Al-Iskandarīyah)
Atena (grč. <i>Ἀθῆνᾶ</i> , <i>Athēnā</i> i <i>Ἀθῆνῆ</i> , <i>Athēnē</i>)	Atena (Athénai, novogrč. Athínai)	Atena (novogrčki: <i>Athinai</i>)
Bavarska (njemački Bayern)	Bavarska (njem. Bayern)	Bavarska (njem. Bayern)
Budimpešta (mađzarski Budapest)	Budimpešta (mađ. Budapest)	Budimpešta (mađ. Budapest)
Kreta (Kriti, grč. <i>Κρήτη</i> , <i>Krētē</i> [novogrč. izg. kri'ti])	Kreta (grč. Kriti)	Kreta (grč. Krete)
Pariz (fran. Paris [pari'])	Pariz (franc. Paris)	Pariz (franc. Paris)
Rim (tal. Roma)	Rim (tal. Roma)	Rim (tal. Roma)
Sibir (Sibir', Сибирь [s'ib'i'r'])	Sibir	Sibir (tatarski: "uspavana zemlja")
Trst (tal. Trieste)	Trst (tal. Trieste)	Trst (tal. Trieste)

⁶ Izgovor imena mjesta (naselja, zemalja, pokrajina, rijeka, jezera, planina, otoka i dr.) bilježi se samo ako se imena nisu udomaćila u hrvatskom jeziku (HOL, str. XIV).

IZVORNI OBLICI		
Alto Adige [aʰ~ aːdize] (njemački Süd Tirol, naš naziv Južni Tirol)	Alto Adige [~ aːdize] (Južni Tirol)	Alto Adige (njemački: Süd Tirol, hrvatski naziv: Južni Tirol)
Alsace [alzaʰs] (njem. Elsass [ɛʰlzas])	Alsace [alzaʰs] (njem. Elsass ; udomaćeno Elzas)	Alsace (Elzas)
Baja California [baʰxa kalifoʰrnia] (španjolski: Donja Kalifornija)	Baja California [baʰxa kalifoʰrnia] (Donja Kalifornija)	Baja California (španjolski: Donja Kalifornija)
London (engl. izgovor [lʌʰndən])	London [lʌʰndən]	London
New Mexico [nju: meʰksikou]	New Mexico [nju: meʰksikou]	New Mexico
North Carolina [nɔ:ɾθ kærələiʰnə]	North Carolina [nɔ:ɾθ kærələiʰnə]	North Carolina
Shanghai [ʃaŋxai]	Shanghai [ʃaŋxai] (Šangaj)	Shanghai

Izvori: <http://www.enciklopedija.hr/Default.aspx>, pristupljeno 13. VI. 2014; *Hrvatski opći leksikon* (2012); <http://proleksis.lzmk.hr/>, pristupljeno 2. VII. 2014.

Koji će se oblik geografskoga imena primijeniti (izvorni – endonim ili udomaćeni, tradicionalni – egzonom), ponajviše ovisi o tome o kojoj je vrsti geografskoga objekta riječ. U načelu je u HE (i HOL-u, op. a.) kod imena naselja i otoka prisutna težnja k što vjernijem prijenosu izvornoga imena, što se postiže izravnim prijenosom izvornoga načina pisanja, odnosno transliteracijom (Crljenko, Klemenčić 2011: 106). Ipak, kada u hrvatskom jeziku postoji prihvaćeno i često rabljeno hrvatsko ime nekoga geografskoga objekta izvan Hrvatske, tada se u naslov natuknice upisuje egzonom. Kod pisanja imena kopnenih reljefnih i vodenih oblika te mora primjenjuju se različita načela. Za pisanje imena rijeka i jezera vrijede slična pravila kao i za pisanje imena naselja, međutim za pisanje imena mora i pojedinih dijelova mora (zaljevi, prolazi, kanali) češće se primjenjuju drugi načini prijenosa (Crljenko, Klemenčić 2011: 107). U HE i HOL-u uvriježena je praksa korištenja imena mora i morskih oblika u prevedenom (npr. *Crno more*, *Crveno more*, *Mramorno more*, *Žuto more*) i u pridjevskom obliku (npr. *Baltičko more*, *Filipinsko more*, *Lionski zaljev*, *Adenski zaljev*). Geografska imena rijeka, jezera, planina i planinskih sustava mnogo se češće donose u izvornom obliku, iako i tu postoje odstupanja (kada se radi o golemim geografskim oblicima koji često prelaze granice više jezika i/ili država, npr. *Alpe*, *Dunav*, *Kaspijsko jezero*).

Najviši stupanj usustavljivanja u pisanju geografskih imena za objekte smještene izvan hrvatskoga jezičnoga područja postignut je kod imena država. Tako za »većinu država postoje pohrvaćeni, tradicijski, prilagođeni i uglavnom nedvojbni hrvatski egzozimi, poput *Italije, Francuske, Njemačke, Belgije, Kanade* i sl.« (Crljenko 2008: 88), koji se u tom obliku rabe i u HE i u HOL-u. Situacija je manje usustavljena kod imena ovisnih teritorija, pokrajina, regija i političkih jedinica unutar država, jer se ondje miješaju i izvorni i udomaćeni oblici imena (npr. *Bavarska, Galicija, Šleska, Alto Adige, South Australia, New South Wales*). Javljaju su i kompromisna rješenja u kojima se zapisuju oba oblika (npr. South Carolina /Južna Karolina/), u slučajevima kada su oba oblika u ravnopravnoj uporabi.

Etimologija se navodi samo iznimno, ali se nerijetko u naslovu članka u zagradi pojavljuje i oblik udomaćenoga imena na nekom drugom jeziku ili njegove druge varijante na hrvatskom jeziku. Na primjer u HE: *Aljaska* (engleski Alaska, ruski Aljaska, od eskimske riječi *alaksak*: veliko kopno); u HOL-u: *Alaska* [əɫæ'skə] (eskimski: kontinent, kopno) (Aljaska). Etnici se pojavljuju kao samostalne natuknice u kojima se daju osnovne informacije o narodima (npr. *Nijemci, Česi, Talijani*).

Budući da je u enciklopedijama, leksikonima i atlasima interes korisnika ponajprije usredotočen na informacije o samom geografskom objektu, odnosno o njegovim najvažnijim obilježjima, u idućem dijelu poglavlja, a sukladno drugom postavljenom cilju rada, bavit ćemo se odnosnom geografskih i drugih sadržaja u leksikografskoj obradi izdvojenih primjera toponimskih članaka, što nikako ne znači da ta leksikografska izdanja, kako je ranije objašnjeno, ne služe kao valjani izvori pisanja i čitanja geografskih imena (čak štoviše!). Premda bi nam za stvaranje kvantitativnih odnosa i općega okvira za analizu tretmana toponimskih natuknica unutar cijeloga izdanja dobro došao podatak o broju i udjelu istih, nažalost redakcije enciklopedijskih i leksikonskih izdanja u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža ne vode evidenciju o zastupljenosti toponimskih natuknica. Iako uviđamo manjkavosti analize zbog toga nedostatka (kao i zbog nedostatka točnih podataka o isključivo geografskim retcima), ipak ćemo se poslužiti sadržajno najbližim dostupnim podacima, a to su podatci o geografski ostručenim sadržajima,⁷ tj. o broju geografski ostručenih natuknica i redaka.

⁷ Ostručeni geografski sadržaji su oni sadržaji koji su strukturirani u natuknicama, za izradu kojih su u cijelosti ili djelomično zaduženi geografi. U *Hrvatskoj enciklopediji* naprimjer struke su podijeljene dijelom na osnovi standardne klasifikacije znanosti, a dijelom prema raspoloživim zavodskim kadrovima i resursima (Jecić, 2004: 100).

Tablica 2. Geografski sadržaji u odabranim izdanjima⁸

Izdanje	Godina izdavanja	Ukupno		Ostručeni geografski sadržaji		Udio (%)	
		Broj natuknica	Broj redaka	Broj natuknica	Broj redaka	Broj natuknica	Broj redaka
<i>Pomorska enciklopedija</i> , II. izd.	1972–1989.	-	720 000	-	133 000	-	18,47
<i>Opća enciklopedija</i> , III. izd.	1977–1988.	49 038	553 522	7201	60 151	14,68	10,87
<i>Enciklopedija Jugoslavije</i> , II. izd.	1980–1990.	18 980	768 644	2730	67 245	14,38	8,75
<i>Hrvatska enciklopedija</i>	1999–(2009)–	69 323	1 131 558	10 000	190 055	14,43	16,80
<i>Proleksis enciklopedija</i>	2005–(2007)–	59 771	-	12 683	-	21,22	-
<i>Hrvatski opći leksikon</i> , II. izd.	2012.	49 282	189 536	6941	35 872	14,08	18,93

Izvori: Stručni abecedariji i evidencije zastupljenosti pojedinih struka u *Hrvatskoj enciklopediji*, *Proleksis enciklopediji*, *Hrvatskom općem leksikonu*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, veljača 2014; M. Klemenčić, B. Nikolić, *Prilog raspravi o položaju i problemima geografije u leksikografiji*, 1987., str. 63–66.

⁸ Iskazane vrijednosti predstavljaju ukupne sume za sve natuknice (i pripadajuće retke), bez obzira je li riječ o jednostavnim natuknicama koje su primjerice u *Hrvatskoj enciklopediji* ostručene samo sa strukom *opća geografija (geg)* ili *geografija Hrvatske (geh)*, ili je riječ o složenim natuknicama koje su ostručene s više struka (uz jednu od geografskih struka, najčešće *povijest*, *likovnu umjetnost*, *arheologiju*, *suvremenu povijest i politiku*). Budući da se u složenim člancima, poput onih o državama, u evidenciji obrađenih natuknica ne izdvajaju posebno pojedine struke (tako ni geografska), iz dostupnih je podataka nemoguće reći o kojem se točno broju geografskih redaka radi. Naime u broj redaka članaka ostručeni kao *geg* ili *geh* ulaze i retci drugih struka, ako je članak i s njima ostručeni, što onemogućava precizno kvantificiranje geografskih sadržaja unutar neke edicije. S druge se strane geografski sadržaji javljaju i u natuknicama ostručenima s nekim drugim samostalno izdvojenim strukama, poput *kartografije*, *ekonomije*, *iseljeništvu*, *geologije*, *meteorologije*, *zaštite okoliša*, *zaštite prirode*, *prometa* i dr., pa se ne pribrajaju ostručeni natuknicama i retcima, što također otežava dobivanje preciznih podataka o stvarnoj zastupljenosti geografskih sadržaja. *Proleksis enciklopedija* dominantne geografske sadržaje pokriva u okviru dviju kategorija: *geografija i srodne znanosti i područja i države i narodi*.

Iz prikazanih podatka u tablici 2. razvidno je da je geografija neosporno važna, štoviše i jedna od najzastupljenijih struka u enciklopedijama i leksikonima općega tipa, s udjelom u ukupnom broju natuknica od 14% u većini izdanja.⁹ Taj je udio najčešće i veći kad se usporede retci (i do gotovo 19% u *Pomorskoj enciklopediji* /II/, *Hrvatskom općem leksikonu* /II/). Naime ostručeni geografski sadržaji u ukupnom broju redaka sudjeluju s 9–19% (češće između 17 i 18%). Uzimajući u obzir podatke za prvih šest svezaka HE, Jecić (2004: 101) iznosi podatak o 12,12% geografskih članaka u njezinoj ukupnoj građi, a koji obuhvaćaju natuknice iz sljedećih geografskih i srodnih struka: *opća geografija, hrvatska geografija, etnografija (etnologija), geologija, meteorologija, mineralogija, iseljenišтво, geofizika, paleontologija, kartografija*. Navedene brojčane podatke o znatnoj zastupljenosti geografskih sadržaja u vodećim hrvatskim leksikografskim izdanjima, koja se kao pojedinačna znanost/struka nalazi na drugom mjestu u HE, odmah iza *povijesti* (s *arheologijom* i *pomorstvom*) s 19,49% građe (Jecić, 2004: 101),¹⁰ potvrđuje i dugogodišnja zavodska tradicija objavljivanja atlasa, osobito onih općih geografskih (*Atlas svijeta*; dosad je izašlo osam izdanja),¹¹ kao i tis-

⁹ Obrazlažući vezu između zastupljenosti natuknica ostručениh određenom strukom u *Hrvatskoj enciklopediji* i važnosti te struke u javnom prostoru Jecić (2004: 97–98) navodi sljedeće: »Zastupljenost struke ovisit će o procjeni njezine objektivne uloge, važnosti i značenja s jedne strane, te o tzv. prepoznatljivosti struke, tj. zanimanju javnosti, učestalosti spominjanja u medijima i svakodnevnom životu s druge strane.«

¹⁰ Zanimljivo je da prema navedenom istraživanju sve ostale humanističke i društvene znanosti zajedno čine 22,37% građe (najviše lingvistika i filologija), sport i umjetnost (od kojih na književnost otpada 11,63%) zajedno obuhvaćaju 23,14% građe, što je manje od ukupnoga udjela svih prirodnih i tehničkih znanosti (22,88%) (Jecić 2004: 100–102). Veća usmjerenost na humanističke i društvene znanosti s umjetnošću posljedica je isticanja važnosti nacionalne kulture koja se usustavljuje, a time i obogaćuje, samo u takvim nacionalnim enciklopedijama. Stoga su univerzalnije znanosti, poput prirodnih i tehničkih znanosti, u odnosu na znanosti koje se bave sociokulturnim pojavama općenito i u pojedinom društvu (a to su mahom humanističke, dijelom društvene znanosti i umjetnost), manje zastupljene. Takvi su odnosi snaga karakteristični i za druge nacionalne enciklopedije (Jecić 2004: 103).

¹¹ U izradi atlasa i vodiča geografi imaju presudnu ulogu. Osobito su važni u izradi karata, odnosno u redakturi kartografskih sadržaja, pa većinu članova kartografske redakcije u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža čine upravo geografi (Klemenčić, Richter-Novosel 2001: 308). Dokaz tomu jest i dugogodišnja suradnja geografa, kartografa i leksikografije. Spomenimo samo neke: priređivači *Minervina svjetskoga atlasa* iz 1938. bili su geografski doajeni Filip Lukas i Nikola Peršić. Urednici *Geografskoga atlasa i statističko-geografskoga pregleda svijeta* iz 1951 (i kasnijih izdanja) bili su Petar Mardešić i Zvonimir Dugački. Na *Pomorskoj enciklopediji* (I. izd., 1954–64) kao redaktori za geografiju radili su vrсни geografi toga vremena, Josip Roglić, Otto Oppitz i Ivan Rubić. Na *Enciklopediji Leksikografskoga zavoda* (I. izd.) (1955–64) u funkciji geografskih redaktora radila su dvojica dugogodišnjih zavodskih suradnika: Otto Oppitz i Veljko Rogić (Crljenko 2014). Glavni redaktori I–IV. izdanja *Atlasa svijeta* Leksikografskoga zavoda (1961., 1963., 1966. i 1969) bili su Otto Oppitz i Petar Mardešić, a karte je priređivao Zvonimir Dugački. Glavni urednik petoga izdanja (1974) bio je Otto Oppitz, a šestoga (1988) geograf Božidar Feldbauer. Njihov rad nastavlja Mladen Klemenčić (7. i dopunjeno izdanje, 2006. i 2008), koji je i glavni urednik zapaženoga zavodskoga *Atlasa Europe* (1997) te sažetoga atlasa Hrvatske *A Concise Atlas of the Republic of Croatia & of the Republic of Bosnia and Hercegovina* (1993). Naravno geografi su bili i vanjski suradnici (npr. Mladen Ante Friganović). Suradnici na *Turističkom vodiču Hrvatska* (1998) bili su geografi Đuro Fabjanović (koji je surađivao i na *Nautičkom vodiču Jadrana – hrvatska obala* /II/,

kanje specijaliziranih, posebnih atlasa manjega prostornoga obuhvata (*Atlas Europe, Hrvatski povijesni atlas* i dr.), turističkih, nautičkih i drugih vodiča te lokalnih i regionalnih enciklopedija i leksikona (*Enciklopedija Jugoslavije, Zagrebački leksikon, Istarska enciklopedija*), u kojima su toponimi u tolikoj mjeri zastupljeni da su, poglavito u atlasima, glavni sadržaj izdanja. Na temelju predočenih podataka možemo zaključiti da su geografski sadržaji, većina kojih je dio opisa toponimskih članaka, a mnogo ih se manji dio odnosi na strukovno nazivlje i opće pojmove iz geografije te biografske podatke o geografima¹², na razini cjelokupnih opsežnih zavodskih izdanja općega tipa zadovoljavajuće zastupljeni. Sukladno ideji da se kroz leksikografiju reflektiraju vrijednosti pojedinačnih znanosti, a istovremeno ona pridonosi afirmaciji tih vrijednosti (Klemenčić, Nikolić 1987: 64), možemo zaključiti da se geografija, barem što se zastupljenosti unutar leksikografske literature tiče, osnažuje i dodatno potvrđuje kao važna znanost, a njezini su sadržaji društveno potrebni i vrijedni. Međutim, kako će se pokazati na razini pojedinačnih članaka, ponekad je ta slika bitno drugačija.

Da bismo analizirali zastupljenost pojedinih sadržaja u strukturi cijele natuknice, za primjere ćemo uzeti složene članke iz HE, tj. one koji su sastavljeni od više struka (pišu ih stručnjaci iz više područja), jer se usporedivost ne može postići u jednostavnim člancima za koje su zaduženi samo leksikografi iz jedne struke (npr. geografi u cijelosti pišu članke o oceanima, morima, rijekama, planinama, zaljevima, prirodnim regijama, nacionalnim parkovima i drugim prirodnogeografskim objektima te kratke članke o naseljima). Uzet ćemo primjere složenih mikropedijskih članaka od približno 30–100 redaka (naselja, povijesne i administrativne regije) i primjere velikih (preglednih) članaka (države) kako bismo prema omjeru struka utvrdili postoji li razlika u strukturi manjih i većih složenih natuknica te koja su obilježja strukture geografskih sadržaja u njima.

Pri obradi leksikografski relevantnih sadržaja koji slijede naslovno geografsko ime nekoga naselja, u HE je omjer geografsko-gospodarskih sadržaja u odnosu na druge sadržaje (najčešće iz povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije) u mikropedijskim člancima razmjerno zadovoljavajući, što znači da je udio redaka iz pojedine struke približno isti (osim povijesti koja je gotovo svugdje najzastupljenija, ali do oko 50%). U članku o gradu Dresdenu 10 redaka (27% članka) posvećeno je geografskim i gospodarskim obilježjima grada, 7 redaka (19%) govori o kulturno-povijesnim spomenicima (doduše riječ je o taksativnom nabranju istih, što se jako približava koncepciji sažetoga turističkoga vodiča), a 20 redaka (54%) o povijesti grada. Geografski i gospodarski

2000) i Božidar Feldbauer. Osim navedenih stalnih zavodskih suradnika i urednika geografa, i drugi su geografi surađivali na izvanzavodskim atlasima (Ivan Bertić, Alfonso Cvitanović i dr.).

¹² Prema stručnom abecedariju *Hrvatske enciklopedije*, od 1451 natuknice u struci *geografija Hrvatske (geh)* samo 34 (2,3%) nisu toponimske natuknice, nego je riječ biografskim člancima o hrvatskim geografima, o hrvatskim geografskim ustanovama i časopisima. Dakako, broj članaka o općim pojmovima i strukovnom nazivlju ipak je veći u struci *geg – opća geografija*.

dio u članku o Daruvaru zastupljen je s 10 redaka (28% članka), kulturno-povijesni s 9 redaka (25%), a povijest sa 16 redaka (47%). Dobar primjer ravnomjernosti sadržaja jest članak o Münchenu. O geografskim obilježjima Münchena možemo saznati iz 21 retka u članku (30%), o urbanističkim značajkama grada te kulturno-povijesnim građevinama iz 24 retka (35%), dok je arheološki i povijesni dio sažet na 23 retka (35%).¹³ Takvu strukturu ima većina složenih makropedijskih članaka o naseljima.

Međutim ima i članaka kod kojih je taj omjer u velikoj mjeri poremećen u korist jedne struke (zastupljenost te struke veća je od 60%). Struktura članka o Sarajevu upućuje na veliku prevlast povijesti nad ostalim strukama: geografski dio članka (s gospodarstvom i kulturnim funkcijama) iznosi 16 redaka (15% članka), nabrojavanje kulturno-povijesnih spomenika prisutno je na 15 redaka (14%), dok je povijesni razvoj Sarajeva opisan na preostalih 78 redaka (71%). Nadalje u članku o gradu Rabu šest redaka (9% članka) teksta posvećeno je vrlo konciznim, raspršenim geografskim i gospodarskim podatcima, dok na dio o povijesnom razvoju i uglavnom sakralnoj arhitekturi grada otpada ostalih 59 redaka (91%) teksta. U članku o gradu Pagu geografski je dio članka zastupljen sa skromnih sedam redaka (13% članka), u kojima su vrlo sažeto izneseni najosnovniji geografski podatci o smještaju i broju stanovnika grada te su samo pobrojane glavne djelatnosti u gradu.¹⁴ Opis urbanističkoga razvoja grada i važnijih građevina zastupljen je s 14 redaka (27%), dok su povijesnom razvoju posvećena 32 retka (60%).¹⁵

Kako je pokazano, u takvim je člancima težište stavljeno na povijesni razvoj gradova te ponegdje vrlo detaljan opis kulturnih znamenitosti toga grada (često in-

¹³ Za usporedbu, u kraćim člancima u *Proleksis enciklopediji* navedeni gradovi obrađeni su na sljedeći način (uspoređeni su retci prema istom tekstualnom obrascu, što znači da su retci jednako dugački): Dresden (ukupno 28 redaka) – 39% geografski dio : 21% povijest umjetnosti : 40% povijesni dio; Daruvar (ukupno 16 redaka) – 37:0:63; München (ukupno 44 retka) – 32:0:68.

¹⁴ U *Proleksis enciklopediji* omjeri su sljedeći: Sarajevo (36 redaka) – 25:11:64; Rab (leksikonski članak od 5 redaka) – 60:0:40; Pag (69 redaka) – 7:3:90.

¹⁵ Iz toga članka možemo naprimjer saznati točno kada je i koliko puta u XIV. st. Pag bio pod vlašću Zadra, odnosno u kojim je sve međurazdobljima bio samostalan te na koji su se način birali podknezovi i gradski suci u XIV. st. (na oko 35% redaka). Premda su takvi podatci nesumnjivo važni i dragocjeni za sve one koje zanima povijesni razvoj Paga i ne želeći umanjiti njihovu vrijednost, ipak se može primijetiti da je, u usporedbi sa zastupljenošću ostalih za Pag barem jednako važnih informacija, učinjen priličan propust. Primjerice iz članka ne saznajemo sve razloge preseljenja grada u XV. st. na novu lokaciju (bolja zaklonjenost od bure, mogućnost sidrenja većih brodova), ne saznajemo gotovo ništa o ključnim djelatnostima u gradu danas, o proizvodnji soli, ovčarstvu (sitarstvu) i turizmu, osim činjenice da postoje. Ne može se pročitati ni koliko je značenje solane i sirane u gospodarstvu grada danas u odnosu na prošlost, koji se oblici turizma razvijaju u Pagu (danas jedne od najvažnijih djelatnosti u gradu), koja su osnovna obilježja suvremenoga demografskoga razvoja grada i dr. Tretman geografskih sadržaja o gradu Pagu ipak je bolji u kratkim člancima u *Općoj enciklopediji J LZ-a* (66%, što je zapravo 8 od ukupno 12 redaka) i *Enciklopediji Jugoslavije* (55%), kao i u specijaliziranoj *Pomorskoj enciklopediji* (63%), u kojima je geografski dio prevladavajući.

terijera crkava), dok su ostale značajke koje pridonose cjelovitoj slici o tome gradu (poglavito njegova suvremenoga urbanističkoga, ali i novijega demografskoga, gospodarskoga i kulturnoga razvoja) nepotrebno zanemarivane ili su tek zabilježene konstatacijom o postojanju. Ako se pretpostavi da bi leksikografska obrada složenih prostornih struktura, što naselja zasigurno jesu, trebala barem podjednako sadržajno opisivati njihova geografska, urbanistička, ekonomska, povijesna, kulturološka, politička i druga obilježja, tada iznenađuje činjenica da je u njima geografski dio najmanje zastupljen. Razumljivo je, dakako, da se prilikom odabira leksikografski relevantnih sadržaja brojne informacije i detalji nužno moraju ispustiti te se opisuju i naglašavaju oni sadržaji koji se smatraju najvažnijima u predstavljanju određenoga pojma (i zbog kojih su mnogi pojmovi dobili svoje mjesto u enciklopediji). Međutim smatramo da je u takvim člancima prevlast povijesnih pregleda prevelika u odnosu na druge jednako važne sadržaje.

Nepovoljnijim od kvantitativne zastupljenosti geografskih sadržaja smatramo njihovu strukturu, koja je ostala gotovo nepromijenjena od prvih izdanja općih enciklopedija i atlasa svijeta do danas. Takva je struktura s jedne strane odraz statusa i identiteta same geografije, a s druge strane slabe prilagodljivosti leksikografa suvremenim tendencijama (u kojima se ne zadovoljava samo potreba za osnovnim informacijama, nego se geografski relevantne pojave i procesi postavljaju u odnose). Na ovo prvo uputili su još 1987. geografi leksikografi Mladen Klemenčić i Borna Nikolić (Fürst-Bjeliš) u članku *Prilog raspravi o položaju i problemima geografije u leksikografiji*, prema kojima se razvoj geografije, njezinih metoda, interesa i rezultata izravno reflektira na geografske sadržaje koje nude enciklopedijska (i atlasna) izdanja. Tako se zbog krize identiteta ondašnje geografije, nedovoljnoga broja egzaktnih i sustavnih pokazatelja te nedostatka sintetskih geografskih istraživanja, primjerice iz područja ekonomske geografije, obrada geografskih sadržaja nije mogla provesti na adekvatan način. Problem je i neujednačena i zastarjela regionalizacija, što se ne može pripisati uzdržanosti leksikografije, nego ponajprije nedostatcima geografije. Rezultat takva nekonzistentnoga stanja jest pribjegavanje klasičnom konceptu obrade geografskih sadržaja (Klemenčić, Nikolić 1987: 65–66).

Tradicionalni se koncept obrade geografskih sadržaja, unatoč razvojnim pomacima u hrvatskoj geografiji u odnosu na 1980-e,¹⁶ možda najbolje očituje u člancima o naseljima, koji se i dan-danas često svode na šturo nabranje vrste geografskoga objekta, odnosno njegove geografske »definicije« (gradić, grad, naselje), smještaja¹⁷,

¹⁶ Hrvatska je geografija u posljednjih tridesetak godina provela dosta analitičko-sintetskih istraživanja o hrvatskim naseljima i regijama, a globalno se povećao i broj dostupnih pokazatelja provedivih na razini država.

¹⁷ Primjerice smještaj grada Morelije opisan je na sljedeći način: »...leži na južnom rubu središnjeg ravnjaka, na visini od 1890 m«, a Plovdiva: »...na obalama rijeke Marice, juž. Bugarska«.

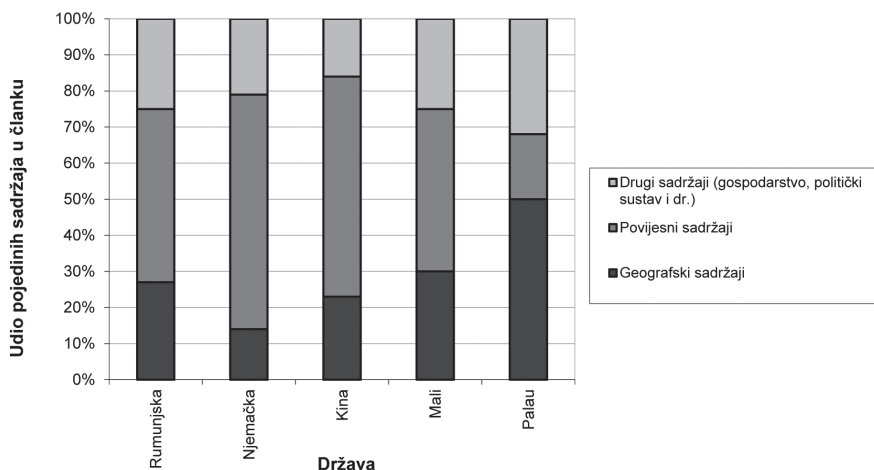
broja stanovnika, znanstvenih i kulturnih ustanova¹⁸ i vrlo promjenjivih informacija o gospodarskim objektima (čime se sve češće dovodi u pitanje njihova potrebnost),¹⁹ bez ikakve međusobne povezanosti (koja je primjerice češća u povijesnim dijelovima članaka). Ne samo da takve informacije ne nude širi prirodni i društveni okvir postanka, održavanja i suvremenoga razvoja nekoga naselja i njegovih unutrašnjih struktura, nego i nepovoljno utječu na poimanje geografije kao znanosti. Ne čudi zato da se podupiranjem takva klasičnoga statističko-nabrojalačkoga pristupa obradi geografskih sadržaja u javnosti često stvara dojam o geografiji kao površnoj znanosti koja samo konstatira postojanje nekoga geografskoga objekta ili pojave te ga nastoji opisati i kvantitativno dimenzionirati (što je naravno daleko od biti geografije). Osim toga, u današnjem ubrzanom svijetu s obiljem internetski dostupnih tekstualnih, brojčanih, ilustrativnih i kartografskih informacija, koje u trenu odgovaraju na pitanja gdje se naselje nalazi, koliko je veliko i udaljeno od nekoga drugoga geografskoga objekta, koje su njegove najrazvijenije funkcije, koje su najvažnije kulturno-povijesne građevine, koja je ekonomska i gravitacijska jačina te administrativna i politička pozicija naselja i sl., takav pristup možemo smatrati i nedovoljno svrhovitim. Stoga smatramo da bi se sažetim leksikografskim stilom pisanja u dodatnim retcima mogla povezati istaknuta obilježja, čime bi se čitateljima, osim informacije o njihovu postojanju, ponudilo bolje razumijevanje međuodnosa urbanističkoga, demografskoga, kulturnoga i gospodarskoga razvoja određenoga naselja.

Leksikografska obrada geografskih sadržaja u većim preglednim člancima o državama u HE daleko je sadržajnija, iako također s puno nabrojavanja, brojaka i nepovezanih činjenica. Premda se geografski sadržaj pojavljuju primarno u poglavljima Prirodna obilježja i Stanovništvo, u znatnoj su mjeri zastupljeni i u poglavljima Gospodarstvo i Promet te u uvodnim retcima o statusu, položaju, smještaju, granicama te populacijskoj i prostornoj veličini države. Slično kao i u atlasima svijeta, geografi obrađuju reljefna, klimatska, hidrografska, vegetacijska i demografska obilježja država. Osim glavnih prirodnih cjelina neke države, geomorfoloških elemenata (planina, nizina, dolina rijeka i sl.), najvećih rijeka i jezera te obilježja morske obale, relevantni geografski sadržaji podrazumijevaju i definiranje vrsta klima s opisima ključnih klimatskih elemenata (temperatura, padaline), izdvajanje najvažnijih činjenica o rasprostranjenosti biljnoga pokrova, kao i najnovije podatke o broju i porastu stanovnika, naseljenosti, migracijskim obilježjima, vitalnoj statistici, strukturama stanovništva (dobnoj, nacionalnoj, vjerskoj) te o broju stanovnika najvećih gradova.

¹⁸ U članku o Rovinju nalazimo: »Znanstvenoistraživački Centar za istraživanje mora Instituta 'Ruder Bošković' s akvrijem, Centar za povijesna istraživanja Talijanske unije za Istru i Rijeku, kazalište Gandusio«.

¹⁹ Naprimjer u članku o Karlovcu navodi se sljedeće: »Važno je prometno središte. Metalopreradiivačka (plinske i parne turbine, Dieselovi motori, kotlovi, pumpe, alati, pribor za jelo, posuđe, čavli i dr.), elektronska, kemijska, tekstilna (sanitetski materijal, trikotaža i dr.), kožarska (obuća i dr.), drvna i prehr. (mljekara, pivovara) ind.; ciglana; tiskarstvo«.

Udio tih sadržaja u ukupnom sadržaju teksta o državama vrlo je raznolik. U ovom dijelu istraživanja osobito nas zanima odnos dviju najzastupljenijih struka u preglednim člancima o državama: povijesti i geografije. Primjerice dva »geografska« poglavlja Rumunjske zauzimaju 110 redaka (27% ukupnoga teksta), povijesni dio 195 redaka (48%), a preostala četvrtina teksta raspoređena je unutar poglavlja: Gospodarstvo, Politički sustav i Hrvati u Rumunjskoj. Geografski dio u obradi Njemačke zastupljen je sa 166 redaka (14%), povijesni sa 769 redaka (65%), a ostalo s 247 redaka (21%). Primjer Kine pokazuje sljedeće: geografski dio obuhvaća 195 redaka (23%), povijesni 520 redaka (61%), a Gospodarstvo, Promet i Politički sustav 136 redaka (16%). Odnos geografskih sadržaja, povijesnih i drugih sadržaja u obradi razmjerno kratkoga članka o Maliju (168 redaka) u postotcima iznosi 30:45:25. O udaljenom Palauu u kratkom članku od 100 redaka nalazimo najviše geografskih informacija, pa je odnos 50:18:32 (slika 1).²⁰

Slika 1. Odnos geografskih i drugih sadržaja u odabranim člancima HE.

Premda se na ovih nekoliko primjera ne može izvesti opći zaključak, ipak se primjećuje tendencija da je kod velikih i/ili važnih država, kojih nam je povijest znana, udio povijesnih sadržaja daleko veći nego kod onih udaljenijih, manjih ili »manje važnih« država. Čini se također da udjeli geografskih sadržaja zbog prilično ujedna-

²⁰ U *Proleksis enciklopediji* nalazimo sljedeće omjere: Rumunjska (259 redaka) – 38% »geografska« poglavlja Prirodna obilježja, Stanovništvo i uvod : 34% Povijest : 28% Gospodarstvo; Njemačka (485 redaka) – 30:48:22; Kina (597 redaka) – 40:35:25; Mali (174 redaka) – 44:27:29; Palau (100 redaka) – 48:21:31.

čene i dosljedno provođene strukture geografskoga dijela teksta manje variraju od onih povijesnih. Tu bi pretpostavku, dakako, trebalo provjeriti uzimanjem u obzir podataka o ostručenosti sadržaja kod svih članaka o državama. No to bi mogla biti tema nekoga drugoga rada.

Obrada geografskih sadržaja u leksikonima općega tipa podrazumijeva iznošenje osnovnih i vrlo sažetih geografskih informacija o što većem broju činjenica. Raščlanjujući građu na veći broj pojmova koje leksikon tumači pojedinačno i sažeto približava se strukturi rječnika, s namjerom da zadovolji što širi krug čitatelja i korisnika, ali i stručnjaka posebnih struka (predgovor HOL-a /II./, 2012). Odabir uvrštenih toponimskih natuknica određuje se prema kriterijima prostorne veličine geografskoga objekta koji predstavljaju, općeprihvaćene povijesne i suvremene važnosti te učestalosti u javnom komuniciranju, ali katkada i prema značaju i zanimljivosti, bez obzira na fizičku veličinu samoga objekta. Riječ je o imenima naselja u svijetu i u Hrvatskoj, imenima mora i otoka, rijeka i jezera, planina i nizina, država i pokrajina (str. IX). Za države, pokrajine, velike gradove itd. osim osnovnoga tumačenja navode se odgovarajući enciklopedijski podatci, osobito podatci o povijesti, a duljina pojedinih dijelova ovisi o općoj važnosti onoga na što se ime odnosi. Pod natuknicama za države obično se sažeto prikazuje i njezina povijest (str. XIV).

Geografski sadržaji u HOL-u čine gotovo petinu ukupnoga sadržaja (18,93%, vidi tablicu 2.), što smatramo zadovoljavajućim udjelom. Ponekad je cijela toponimska natuknica za naselje isključivo geografska.²¹ Struktura geografskih sadržaja toponimskih članaka opravdano je zbog leksikonske forme vrlo sažeta, a podrazumijeva iznošenje geografske »definicije«, tj. određivanje vrste geografskoga objekta (grad, rijeka, planina, more, država, regija i sl.), bilježenje podataka o administrativno-teritorijalno statusu (kada se radi o naseljima s takvim statusom), o kvantitativnim obilježjima i specifičnostima (broj stanovnika, veličina regije, duljina rijeke, najviši vrh planine i sl.), o geografskom smještaju i drugim za taj objekt relevantnim obilježjima (npr. najvažniji kulturni, znanstveni i gospodarski objekti u naseljima; hidrografska, klimatska, vegetacijska, demografska obilježja regija i država; važne luke na obalama mora i dr.).

2. 3. Obrada toponimskih natuknica u atlasima svijeta

Prema udjelu u ukupnoj tekstualnoj, tabličnoj, ilustrativnoj te osobito kartografskoj građi geografska su imena zasigurno zastupljenija u atlasima svijeta nego u drugim leksikografskim izdanjima. Osnovni su naime alat za rad, svakodnevna bolj-

²¹ Naprimjer: »**Denver** [de'nvəɹ], glavni i najveći grad savezne države Colorado, SAD; 553 593 st. (metropolitansko područje 2 581 506 st.). Sveučilišta, muzeji. Stočno trgovište (jedno od najvećih u SAD-u); kovnica novca, telekomunikacije. Turizam (skijališta u okolici)«.

ka (zbog problema pisanja), ali i jedan od najvažnijih produkata takvih izdanja uopće. Inventarizacija pomno promišljenih, višestruko provjerenih i jezično opravdanih toponimskih oblika među najodgovornijim je poslovima izrađivača atlasa. Budući da se u njima nastoje što dosljednije primjenjivati načela pisanja toponima te se prilikom višekratne prezentacije istih toponima (npr. u tekstu i na kartama) teži njihovoj usustavljenosti i dosljednosti, ne iznenađuje činjenica da za širenje toponimskoga vokabulara (i općega geografskoga znanja), za provjeru i usvajanje načina pisanja određenoga toponima velik broj korisnika najprije poseže upravo za njima. Među najutjecajnijima i komercijalno najuspješnijima jest *Atlas svijeta* Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, koji je u posljednjih 50-ak godina (1961–2008) izišao u 7 izdanja (i dotiskano izdanje).

Atlas svijeta specifično je leksikografsko-kartografsko djelo, koje se od ostalih zavodskih izdanja ne razlikuje samo po velikom broju toponima nego i po tome što ima strogo određenu, prepoznatljivu strukturu, koju čine: uvodni dio (koji može sadržavati prikaze svemira, Zemlje, stanovništva i gospodarstva svijeta, međunarodnih organizacija, vlastite države), glavni tekstualni dio (statističko-tekstualni pregled o državama i zavisnim teritorijima, najčešće podijeljen po kontinentima), kartografski dio (s općim geografskim kartama) te kazalo geografskih imena.²² Sumiranjem toponima, popisanih u kazalu imena, dobiva se njihov ukupan broj, koji je dosad uglavnom bio veći od 50 000 (tablica 3.).

Tablica 3. Zastupljenost toponima u atlasima svijeta

Izdanje	Godina izdavanja	Broj geografskih imena u kazalu
<i>Atlas svijeta</i> , I. izd.	1961.	51 000
<i>Atlas svijeta</i> , II. izd.	1963.	60 000
<i>Atlas svijeta</i> , III. izd.	1966.	60 000
<i>Atlas svijeta</i> , IV. izd.	1969.	90 000
<i>Atlas svijeta</i> , V. izd.	1974.	90 000
<i>Atlas svijeta</i> , VI. izd.	1988.	59 237
<i>Atlas svijeta</i> , VII. izd.	2006.	47 483

Izvor: www.lzmk.hr., pristupljeno 2. II. 2014.

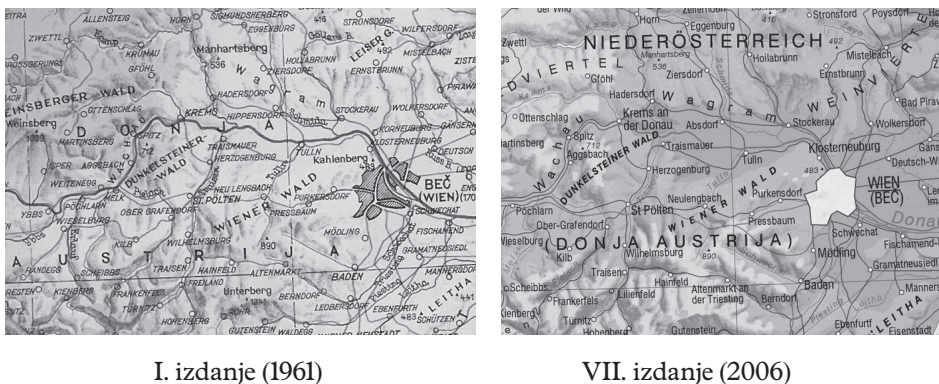
²² Dakako, udjeli pojedinih velikih cjelina, njihova struktura te način obrade sadržaja u raznim izdanjima *Atlasa svijeta* ovise o uredničkoj politici i društveno-političkim potrebama trenutka, koji se trenutci jasno iščitavaju iz predgovora dosadašnjih izdanja *Atlasa svijeta*. Usp. <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/atlas/250-atlas-svijeta>.

Budući da je obrada toponimske natuknice (kontinenta, države ili teritorija) usredotočena na opisivanje geografskih, gospodarskih i povijesnih obilježja dotičnoga geografskoga objekta, jezična obrada toponima u *Atlasu svijeta* ne postoji u »klasičnom« smislu. To znači da *Atlas svijeta* ne nudi gramatički opis, etimologiju, značenje toponima, odnosno nema naglasaka, genitiva, odrednice roda, stručne odrednice i sl. Jedino što je pritom važno jest piše li se toponim u svojem izvornom ili udomaćenom obliku ili se rabe oba oblika.

Kako bi upoznali čitatelje s problemima pisanja toponima smještenih izvan hrvatskoga jezičnoga područja te opravdali uporabu određenoga oblika imena (endonima, egzonima), urednici svih atlasnih izdanja u predgovorima osobitu pažnju posvećuju upravo pisanju (stranih) geografskih imena. Usporedbom tumačenja o pisanju geografskih imena u više izdanja (I. /1961/, VI. /1988/ i VII. /2006/) primijetili smo neke istovjetne značajke. Naime u svim je predgovorima istaknuto da su geografska imena pisana u izvornom obliku ako dolaze iz jezika koji se služe latiničnim pismom. U transliteriranom se obliku, odnosno onako kako ih dotične države prenose u latinicu, donose grčka imena, toponimi iz jezika europskih naroda koji pišu ćirilicom (ruski, ukrajinski, bugarski) te ostalih jezika koji se služe nelatiničnim pismom, primjerice arapskoga, japanskoga ili kineskoga jezika. U starijim izdanjima (I. i VI.) urednici su opravdavali uporabu starih poznatih, ali često kolonijalnih imena u tadašnjim »novooslobođenim afričkim zemljama« (I.) time što se »njima te zemlje služe u međunarodnoj korespondenciji i trgovini; samo neki nazivi upisani su i u transliteriranom obliku, npr. Port Said (Bur Sa'id), Aleksandrija (Al Iskandariya), Suez (El Suweis)« (I.), dok je kod toponima iz »zemalja Trećega svijeta« (VI.) »uz dobro poznate, ali kolonijalne po podrijetlu, oblike ispisan i slabije poznat, ali izvorni, oblik naziva, primjerice: Kolamba (Colombo)« (VI.).

Zanimljivim smatramo tumačenje pisanja udomaćenih imena (egzonima) i promjene u tretmanu udomaćenih imena u odnosu na izvorna koje su uočene usporedbom tih triju *Atlasa svijeta*. Tako iz predgovora prvom izdanju (1961) saznajemo da su »svi nazivi kontinenata, oceana, velikih jezera, mora, velikih otoka i poznatijih gorja pisani onako kako je u nas odavno uobičajeno, npr. Grenland (umjesto Grønland), Korzika (umjesto Corse), Rajna (umjesto Rhein, Rhin) itd. Na isti način pisani su i nazivi gradova koji su u nas već davno udomaćeni; u zagradama je ipak upisan i naziv kako ga piše narod kome grad pripada, npr. Beč (Wien), Carigrad (Istanbul), Varšava (Warszawa) itd. ... Sva ostala imena prenesena su onako kako se pišu u dotičnim zemljama, npr. Færøerne, København, Bruxelles, München, Eskişehir, Ancona itd.« Kako se vidi, ukoliko je postojao, 1960-ih davala se prednost pohrvaćenom obliku imena, pred izvornim toponimom. Endonimi su bilježeni na drugom mjestu u zagradi ili uopće nisu bilježeni (kao u primjeru *Donje Austrije* na istoj karti) (slika 2).²³

²³ Još neki primjeri ovakvog načina tretiranja egzonomima su: Lisabon (Lisboa), Pariz, Rim (Roma), Budimpešta (Budapest), Atena, Pirej i dr.

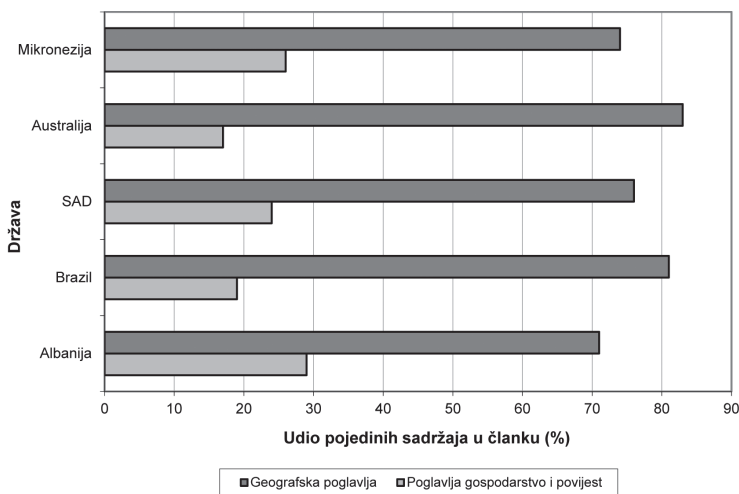

Slika 2. Toponimi Beč i Donja Austrija na isječcima karata Austrije u dvama izdanjima *Atlasa svijeta* (u originalu u boji).

Nakon što se rezolucijom II/29, koja je prihvaćena na Drugoj UN-ovoj Konferenciji o standardizaciji geografskih imena 1972., a osobito rezolucijom IV/20 o smanjenju egzonima, usvojenoj na Četvrtoj UN-ovoj Konferenciji o standardizaciji geografskih imena 1982., promijenio stav prema egzonimima na međunarodnoj razini,²⁴ domaći izrađivači atlasa su, sukladno međunarodnoj praksi, počeli mijenjati tretman udomaćenih imena, te su ih potiskivali, dajući prednost izvornim imenima. Te su promjene, unatoč preporukama UN-ove skupine stručnjaka za geografska imena (*United Nations Group of Experts on Geographical Names – UNGEGN*) da se što prije smanji broj egzonima, bile i ostale blaže od strožih međunarodnih preporuka, što znači da se egzonimi nisu brisali (i ne brišu se) s karata, u tekstovima i na ilustracijama, nego im se promijenio status u prezentaciji toponima: smješta ih se na drugo mjesto u zagradu, nerijetko smanjenim fontom slova. U predgovoru VI. izdanja saznajemo da se egzonimi rabe jer je »*Atlas svijeta* namijenjen domaćim korisnicima« pa je nužno bilo donositi i odavno udomaćene oblike imena. Kao primjeri izdvojeni su: »Trieste (Trst), Wien (Beč), Budapest (Budimpešta)«, s izvornim imenima na prvom, a udomaćenim na drugom mjestu, u zagradi. Najdosljednije su se primjenjivala načela o pisanju imena država, mora, morskih prolaza i zaljeva, reljefnih oblika i otoka koja daju prednost udomaćenim oblicima. Isti se tretman egzonima nastavio do danas, pa u VII. izdanju *Atlasa svijeta* nalazimo sljedeća imena: Sjeverno more, Beringov prolaz, Korejski zaljev, Srednjosibirsko visočje, Iranska visoravan, Pireneji, ali i Thessalonikē (Solun), İstanbul (Carigrad), Athēna (Atena), Wien (Beč), Bayern (Bavarska).

²⁴ Usp. *UNGEGN Working Group on Exonyms*: http://ungegn.zrc-sazu.si/Portals/7/WGE%20Activities/Resolutions_on_exonyms.pdf.

Slijedeći ranije primijenjeni model izračuna zastupljenosti geografskih sadržaja u tekstu (suma redaka u poglavljima Prirodna obilježja i Stanovništvo te uvodnoga dijela naspram sume redaka iz poglavlja Gospodarstvo i Povijest), dolazimo do sljedećih omjera: Albanija (167 redaka) – 71% geografski dio : 29% gospodarstvo i povijest; Brazil (256 redaka) – 81:19; SAD (461 redak) – 76:24; Australija (290 redaka) – 83:17; Mikronezija (106 redaka) – 74:26. S obzirom na prilično krutu propisanu strukturu i ostručenost članka, udjeli geografskih sadržaja variraju između približno 70 i 80% teksta, bez obzira na veličinu cijeloga članka, odnosno na »važnost« države. Zato možemo zaključiti da *Atlas svijeta*, za razliku od HE, ravnopravnije pristupa geografskim, povijesnim, ekonomskim i drugim sadržajima u obradi država, držeći ponekad prenaplašen povijesni dio u HE u daleko prihvatljivijem opsegu (naravno, djelomično i zbog usredotočenosti na suvremenu povijest država). Kako je iz svega navedenoga razvidno, geografski su sadržaji u obradi velikih preglednih članaka o državama dominantni pa, kad se još pribroje sve tablice i karte, *Atlas svijeta* uistinu možemo smatrati pravim geografsko-kartografskim djelom. Zato je posve jasno da ga uglavnom izrađuju geografi-kartografi (uz suradnike povjesničare i ekonomiste za manje dijelove teksta te jezikoslovce kao savjetnike).

Slika 3. Odnos geografskih i drugih poglavlja u odabranim člancima *Atlasa svijeta*

Poput strukture cijeloga atlasa, geografska struktura članaka o državama vrlo je jasna i već dugi niz godina stalna, bez većih promjena. To znači da je struktura geografskih sadržaja u prikazu država u VII. izdanju *Atlasa* slična onoj iz ranijih izdanja, a koncepcijski katkada nalikuje statističkom godišnjaku (osobito u poglavljima o stanovništvu i gospodarstvu). Čine ju: opći podatci (službeno ime države, površina,

granice, glavni grad, političko uređenje, članstvo u UN-u) te opis državnih simbola – grba i zastave. Potom slijedi faktografski vrlo informativan i donekle povezan dulji pregled prirodnih obilježja (reljef, klima, hidrografija) i stanovništva (demografskih i kulturnih obilježja na temelju kvantitativnih pokazatelja te popis najvećih gradova). Na kraju se nabrajaju najvažniji gospodarski pokazatelji te se vrlo taksativno prikazuje sažeta povijest (s naglaskom na XX. stoljeću). Donose se i tablice s administrativnom podjelom te manja tematska i fizička karta (Klemenčić, Richter-Novosel 2001: 311).

Zaključak

Istraživanje načina obrade toponima u izdanjima Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža uputilo je na odnos triju znanstvenih disciplina koje se bave geografskim imenima: toponomastike, geografije i leksikografije. U analitičkom dijelu rada istraživanje je išlo u dva smjera: a) prema toponimima u naslovima toponomastičkih članaka i b) prema geografskim sadržajima u toponimskim natuknicama. U svim se odabranim edicijama analizirala zastupljenost toponima, a s pomoću odabranih primjera članaka s naslovnim toponimima zastupljenost i struktura jezične obrade toponima u jednojezičnim rječnicima, kao i zastupljenost u odnosu na druge sadržaje i strukture geografskih sadržaja u leksikonima, enciklopedijama i atlasima, čime su se ostvarila oba cilja rada.

Najprije je potvrđena činjenica da su toponimi rijetko zastupljeni u jednojezičnim rječnicima (dakako ne i u geografskom rječniku), a nešto su brojniji u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*. U njima je jezična obrada toponima opširnija nego u drugim leksikografskim izdanjima te podrazumijeva upisivanje naglasaka, izgovora (ako je potrebno), gramatičko određivanje roda, ponekad etimološku obradu toponima, odabir udomaćenoga i/ili izvornoga oblika pisanja, etnike, ktetike i druge izvedenice. Geografski opis vrlo je sažet i uglavnom se zaustavlja na geografskoj »definiciji« (vrsta geografskoga objekta i smještaj).

Geografskih imena ima nebrojeno mnogo u enciklopedijama, leksikonima, specijaliziranim (geografskim) rječnicima i atlasima, a pojavljuju se u naslovima toponimskih natuknica, u raznovrsnim tekstovima, na kartama, u tablicama i na ilustracijama, često opetovano. Jezična obrada naslovnih toponima u enciklopedijama i leksikonima jednostavnija je od one u jednojezičnim rječnicima (nema naglasaka, genitiva, odrednice roda, stručne odrednice i sl.). Imena geografskih objekata unutar Hrvatske pišu se u standardiziranom obliku. Kod imena geografskih objekata izvan Hrvatske pisanje ovisi o tome je li za naslovni toponim odabran endonimski ili egzonomski oblik imena. Kod izvornoga imena može se upisivati izgovor i pohrvaćeni oblik, ako se koristi. Kada u hrvatskom jeziku postoji prihvaćeno i često rabljeno hrvatsko ime, tada se u naslov natuknice upisuje egzonim.

U tim je izdanjima naglasak stavljen na opis geografskoga objekta, a ne na jezičnu (toponomastičku) obradu naslovnoga toponima. Unatoč manjkavostima analize zbog nedostatka preciznih podataka, komparacija zastupljenosti ostručenih geografskih redaka u enciklopedijama i leksikonima pokazala je da geografski sadržaji čine gotovo petinu (19%) svih sadržaja, što smo ocijenili kao zadovoljavajući udio. Dakako, taj je udio često i 100% u slučaju tipičnih geografskih natuknica, kao što su oceani, mora, rijeke, planine, zaljevi, prirodne regije, nacionalni parkovi i sl. Geografija je naime uz povijest najzastupljenija struka u HE, ali i u HOL-u, što govori o njezinoj društvenoj važnosti i prepoznatljivosti. Međutim u opisima složenih prostornih struktura, poput naselja u HE, katkada je udio povijesnih sadržaja dominantan (čak do 90% članka), što smatramo nepotrebnim zanemarivanjem drugih, nepovijesnih sadržaja. Zbog prilično stroge zadane strukture članka u *Atlasu svijeta*, odnos geografskih, povijesnih i drugih sadržaja manje je varijabilan. Po prirodi atlasa, u njemu prevladavaju geografsko-kartografski sadržaji.

Analizom se pokazalo da je od zastupljenosti geografskih sadržaja nepovoljnija struktura tih sadržaja (osobito kod naselja i država), koja je odraz statusa i identiteta same geografije, odnosno njezinih slabosti, ali i slabe prilagodljivosti leksikografa suvremenim tendencijama u leksikografiji. Klasičan pristup koji se i danas u gotovo nepromijenjenom obliku odražava u strukturi natuknica podrazumijeva sažeto nabranje vrste geografskoga objekta, odnosno njegove geografske »definicije« (npr. gradić, grad, naselje), smještaja, broja stanovnika, znanstvenih i kulturnih ustanova, promjenjivih podataka o gospodarskim objektima bez ikakve međusobne povezanosti. Održavanje takve statističko-nabrojalačke strukture u suvremenom internetskom dobu lako dostupnih informacija smatramo nesvrhovitim i štetnim za poimanje geografije, jer se geografija (čak i ona hrvatska) odavno odmaknula od tradicionalnoga konstatiranja objekata i pojava na Zemlji, njihova popisivanja, opisanja vidljivih obilježja geografskih objekata i statističkoga nabranja sa svrhom kvantitativne potvrde činjenica, te se usredotočila na vidljive i nevidljive uzročno-posljedične prostorne odnose među pojavama i procesima. Uvažavajući ograničenja koja se nameću zbog nedostupnosti cjelovitih podataka provedivih u svim člancima iste kategorije na isti način (npr. broj nezaposlenih za sve gradove), čak i pod uvjetom smanjene usporedivosti istovrsnih podataka na razini naselja, regije ili države koja bi se nužno javila kao rezultat, smatramo da bi se u obradi geografskih sadržaja trebalo usredotočiti na tumačenje pojava i procesa u širem društvenom kontekstu (barem za sadržaje iz Hrvatske za koje imamo više podataka), naglašavajući pritom njihove specifičnosti, a ne se nužno fokusirati na njihovo unificiranje i usustavljanje zasnovano na istovrsnim, svugdje nužno provedivim brojčanim podatcima. Kada bi se na isti način pristupilo i obradi negeografskih sadržaja, enciklopedijski i atlasni članci o složenim prostornim strukturama, popraćeni pomno odabranim tematskim kartama, postali bi zahtjevniji u obradi, dulji, ali i mnogo sadržajnije leksikografski pregledni članci u pravom smislu te riječi.

LITERATURA I IZVORI

- A Concise Atlas of the Republic of Croatia & of the Republic of Bosnia and Hercegovina.** Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1993.
- Anić,** Vladimir i dr. (ur.): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi Liber, Zagreb 2002.
- Atlas Europe.** Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1997.
- Atlas svijeta** (I–VII. izd.). Leksikografski zavod FNRJ/Miroslav Krleža, Zagreb 1961–2008.
- Borčić,** Branko: Toponimika i kartografija. *Geodetski list*, kongresni broj (1975), str. 15–25.
- Brozović Rončević,** Dunja: O imenima u »Hrvatskom etimološkom rječniku«. *Folia onomastica Croatica* 3 (1994), str. 149–154.
- Brozović Rončević,** Dunja: Onomastika u hrvatskoj leksikografiji. *Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža* 10 (2001), str. 173–178.
- Brozović Rončević,** Dunja: Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije. *Folia onomastica Croatica* 19 (2010), str. 37–46.
- Brozović Rončević,** Dunja: Ustroj onomastičkih natuknica (na primjeru Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika). *Folia onomastica Croatica* 11 (2002), str. 43–52.
- Crljenko,** Ivana, **Klemenčić,** Mladen: Geografska imena u leksikografskim izdanjima. U: V. Skračić, J. Faričić (ur.): *Geografska imena – Zbornik radova s Prvog znanstvenog nacionalnog savjetovanja o geografskim imenima*. Sveučilište u Zadru, Zadar 2011., str. 105–110.
- Crljenko,** Ivana: O pisanju geografskih imena: Neke nedoumice u hrvatskim leksikografskim i kartografskim djelima. *Studia lexicographica* 2 (2008) 1(2), str. 77–104.
- Crljenko,** Ivana: Some Older Sources for Croatian Exonym Analysis. *Acta geographica Slovenica* 54 (2014) 1, u tisku: <http://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/AGS54105ip.pdf>, pristupljeno 4. VII. 2014.
- Enciklopedija Jugoslavije** (I. izd.), 8 sv. Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1954–71.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda** (I. izd.), 7 sv. Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1955–64.
- Faričić,** Josip, **Magaš,** Damir: Geografska obilježja i njihova funkcionalna povezanost s toponimima otoka Ugljana. U: V. Skračić (ur.): *Toponimija otoka Ugljana*. Centar za jadranska onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar 2007., str. 5–45.
- Faričić,** Josip, **Magaš,** Damir: geografski ambijent oblikovanja i korištenja toponima na otoku Vrgadi. U: V. Skračić (ur.): *Toponimija otoka Vrgade*. Centar za jadranska onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar 2009., str. 11–59.
- Faričić,** Josip: Geografska imena na starim kartografskim prikazima otoka Paga. U: V. Skračić (ur.): *Toponimija otoka Paga*. Centar za jadranska onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar 2011.a, str. 523–605.
- Faričić,** Josip: Neki geografski aspekti proučavanja toponima. U: V. Skračić, J. Faričić (ur.): *Geografska imena – Zbornik radova s Prvog znanstvenog nacionalnog savjetovanja o geografskim imenima*. Sveučilište u Zadru, Zadar 2011.b, str. 51–66.
- Faričić,** Josip: Otok Pašman na starim kartama. U: V. Skračić (ur.): *Toponimija otoka Pašmana*. Centar za jadranska onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar 2006., str. 87–112. i 255–296.
- Faričić,** Josip: Otok Ugljan na starim geografskim i pomorskim kartama. U: V. Skračić (ur.): *Toponimija otoka Ugljana*. Centar za jadranska onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar 2007., str. 133–157. i 281–313.
- Fürst-Bjeliš,** Borna: Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma: Morlakija. *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavoda za hrvatsku povijest* 32–33 (1999–2000), str. 349–354.
- Gluhak,** Alemko: *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb 1993.

- Hrvatska enciklopedija** (sv. 1–11). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999–2009.
- Hrvatski opći leksikon** (II. izd.). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012.
- Hrvatski povijesni atlas**. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2003.
<http://proleksis.lzmk.hr/>, pristupljeno 2. VII. 2014.
- <http://www.enciklopedija.hr/Default.aspx>, pristupljeno 13. VI. 2014.
- Istarska enciklopedija**. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2005.
- Jecić**, Zdenko: Grafička tehnologija u Hrvatskoj enciklopediji zastupljenosti struke = Graphic arts technology in Encyclopedia croatica – profession representation analysis. U: Z. Bolanča, M. Mikota (ur). *Zbornik radova s 9. međunarodnog savjetovanja tiskarstva, dizajna i grafičkih komunikacija Blaž Baromić*. Grafički fakultet Zagreb, Matica hrvatska, ogranak Senj, Inštitut za celulozo in papir, Ljubljana 2005., str. 175–181.
- Jecić**, Zdenko: Zastupljenost tehnike u izdanjima Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. U: D. Malvić (ur.): *Tehnika u Hrvatskoj – Zbornik radova stručnog skupa*. Matica hrvatska, Zagreb 2004., str. 97–104.
- Kalmeta**, Ratimir: O zemljopisnom nazivu za primorje SR Hrvatske. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Rijeci* 1 (1971), str. 101–108.
- Klaić**, Bratoljub, **Klaić**, Željko (prir.): *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1987.
- Klemenčić**, Mladen, **Nikolić**, Borna: Prilog raspravi o položaju i problemima geografije u leksikografiji. *Geografski glasnik* 49 (1987), str. 63–66.
- Klemenčić**, Mladen, **Richter-Novosel**, Željka: Kartografija i kartografi u Leksikografskom zavodu. *Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža* 10 (2001), str. 305–313.
- Lovrić**, Paško: *Opća kartografija*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988.
- Lukas**, Filip, **Peršić**, Nikola (prir.): *Minervin svjetski atlas*. Minerva nakladna knjižara d.d., Zagreb 1938.
- Mardešić**, Petar, **Dugački**, Zvonimir, **Zoričić**, Josip (ur.): *Geografski atlas i statističko-geografski pregled svijeta* (IV. izd.). Seljačka sloga, Zagreb 1955.
- Matas**, Mate: Toponimija dijela Splitske zagore. *Hrvatski geografski glasnik* 63 (2001), str. 121–142.
- Mirošević**, Lena, **Faričić**, Josip: Percepcija Dalmacije u odabranim stranim leksikografskim djelima. *Geoadria* 16 (2011) 1, str. 119–140.
- Nautički vodič Jadrana – hrvatska obala** (II. izd.). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2000.
- Pavić**, Radovan: Geografski aspekti toponimije. U: M. Sić (ur.): *Spomen-zbornik proslave 30. obljetnici Geografskog društva Hrvatske*. Geografsko društvo Hrvatske, Zagreb 1980., str. 121–134.
- Pomorska enciklopedija** (I. izd.), sv. 1–8. Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1954–64.
- Radošević**, Nikola: Geografski elementi karte. U: M. Peterca i dr.: *Kartografija*. Izdanje Vojnogografskog instituta, Beograd 1974., str. 15–107.
- Ratković**, Stjepan: Kako da pišemo geografska imena? *Hrvatski geografski glasnik* 1 (1929) 1, str. 34–38.
- Rječnik hrvatskoga jezika**. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000.
- Skok**, Petar: *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. JAZU, Zagreb 1971–74.
- Skračić**, Vladimir: *Toponomastička početnica*. Sveučilište u Zadru, Zadar 2011.
- Stručni abecedarij** i evidencija zastupljenosti pojedinih struka u *Hrvatskoj enciklopediji*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, veljača 2014.
- Stručni abecedarij** i evidencija zastupljenosti pojedinih struka u *Proleksis enciklopediji*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, veljača 2014.

Stručni abecedarij i evidencija zastupljenosti pojedinih struka u *Hrvatskom općem leksikonu*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, veljača 2014.

Šenoa, Milan: Prilog poznavanju starih naziva naših otoka. *Geografski glasnik* 11–12 (1949–50), str. 75–82.

Tafra, Branka: Što je hrvatskoj leksikografiji *natuknica*? U: Ž. Fink Arsovski (ur.): *Stručak riječima ispunjen – Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rodendanu*. Filozofski fakultet, Zagreb 2012., str. 111–132.

Turistički vodič – Hrvatska. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Masmedia, Zagreb 1998.

UN resolution on exonyms, http://ungegn.zrc-sazu.si/Portals/7/WGE20Activities/Resolutions_on_exonyms.pdf, pristupljeno 7. VII. 2014.

UNEGN Working Group on Exonyms, <http://ungegn.zrc-sazu.si/>, pristupljeno 7. VII. 2014.

Zagrebački leksikon (2 sv.). Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Masmedia, Zagreb 2006.

TREATMENT OF TOPONYMS IN CROATIAN LEXICOGRAPHIC PUBLICATION

Ivana Crljenko

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

ABSTRACT: Geographical names, as a rewarding subject of interdisciplinary research, are analysed firstly from the linguistic, and lately more often from the geographical, historical, archaeological, ethnological, cartographical, lexicographical and, least of all, geodetic aspect. The purpose of this research is to determine the relation between three scientific disciplines – toponymy, geography and lexicography – in the treatment of toponyms in lexicographic publications. This paper questions the treatment of toponyms in different lexicographic publications (dictionaries, lexicons, encyclopaedias and atlases) by analysing: a) representation of toponyms within the analysed work, b) representation and structure of the linguistic analysis of toponyms in selected toponymical entries of the monolingual dictionaries, c) representation and structure of the geographical content in selected toponymical entries in lexicons, encyclopaedias and atlases published by the Miroslav Krleža Institute of Lexicography. The examples confirm the fact that the linguistic treatment of scarce toponyms is more comprehensive in monolingual dictionaries than in other lexicographic publication, and the geographical treatment in dictionaries is very concise. It is concluded that the representation of toponyms (especially in the *World Atlas*) and geographical content in general-type editions published by the Institute is satisfactory. We confirmed our assumption that the geographical treatment of toponymic entries that represent complex spatial structures, such as settlements, regions and states is generally adequately represented in encyclopaedias, lexicons and atlases, but the geographical content is most often structured according to the classical principal of simply listing them, which has become unacceptable. The reasons for this lie equally in the weaknesses of Croatian geography and lexicography.

Keywords: *toponyms; geographical names; toponymy; geography; lexicography; article; dictionary entry*